
Ю.Юрик**ПРОТИСТОЯННЯ ОУН І ПОЛЬСЬКОЇ ДЕРЖАВИ (1929-1935 рр.)****1. Українське питання в політиці Польської держави**

Після закінчення Першої світової війни невирішеною проблемою Центрально-Східної Європи було визначення політичного статусу українського народу. Суть проблеми полягала у намаганнях українців створити власну державу; це прагнення не взяли до уваги держави – переможниці, що погодилися на поділ українських земель та їх анексію сусідніми державами. Вирішення українського питання Верховною радою Антанти на користь інших держав створило дестабілізацію у Східній Європі. Боротьба українського народу не могла припинитися до побудови незалежної держави.

Найактивніша національно-визвольна боротьба розгорнулася на Західній Україні, яка за умовами Ризького договору (1921 р.) та рішенням Ради Амбасадорів (1923 р.) відійшла до Польщі. Така ситуація пояснюється багатьма зовнішньо- та внутрішньополітичними факторами, в тому числі й тим, що у Польській державі українці отримали більше політичних свобод, ніж в СРСР чи Румунії.

Особливий статус мали українці в Чехословаччині завдяки лояльності та допомоги українським емігрантам та українцям Закарпаття з боку празького уряду. Українські політичні структури не загострювали тут українського питання.

Лише в Польщі українські політичні сили отримали оптимальний плацдарм для політичної дії. Підтвердження цього знаходимо в дослідженнях польських істориків А. Щесняка та В. Штави, які вважали, що з 1920 року “розпочинається новий період в історії українського націоналістичного руху. Головним осередком його діяльності стала тепер II Річ Посполита”¹.

Активізацію українського національно-визвольного руху, як і системну антиукраїнську політику Польської держави, варто розглядати в контексті відповідних політичних концепцій розв’язання українського питання.

Концепції розв’язання українського питання у міжвоєнний період доцільно розділити на два основних блоки. До першого відносимо концепції польських урядів та політичних структур, які об’єктивно сприймали українську проблему; до другого – проєкції вирішення українського питання, запропоновані західноукраїнськими політичними організаціями.

Концепції розв'язання українського питання у стратегії польських урядів отримували практичний вияв у національній політиці щодо українського населення. Ця політика на кожному етапі ілюструвала свою неефективність. Це, у свою чергу, засвідчувало, що українське питання для Польської держави ще не вирішене. При визначенні політичного статусу українців у Другій Речіпосполитій, не зверталася увага на історичний досвід українсько-польських відносин, не використовувались науково обґрунтовані підходи, не вивчався рівень політичної культури українців та їх лояльності до польської адміністрації. Протести українців польські політичні органи зводили до особистих амбіцій окремих українських політиків. Промовистою в даному випадку є стаття Р. Мозановського у краківському часописі "Час", в якій він зазначає: "Я особисто гадаю, що гладження непримиренних українських політиків було би проти психологічних почувань українського хлопа. Господарське піднесення краю, справедлива, але сувора управа, дали би кращі наслідки"². Через намагання якомога швидше асимілювати новоприєднані землі офіційна Польща нав'язала війну всьому українству, порушуючи взяті на себе зобов'язання.

Залишаючись аграрною європейською державою з низькими показниками економічного розвитку, польська адміністрація проводила вкрай агресивну соціально-економічну політику щодо українського селянства, яке становило понад 80 % серед всього українства³. Ставлячи до себе в опозицію українських селян через різного роду колонізацією, встановленням низьких закупівельних цін на сільськогосподарську продукцію, парцеляцію землі, Польща практично налаштовувала проти себе весь народ⁴.

Агресивна політика Польщі стосовно національних меншин значною мірою була спровокована позицією країн – переможниць Першої світової війни, які відвели Польській державі роль європейського буфера проти радянської експансії на Захід. З іншого боку, якби, наприклад, Франція вимагала від Польщі вирішення українського питання, вона б практично порушувала власноруч створену Версальську систему. Враховуючи дані фактори, керівництво Другої Речіпосполитої дозволяло собі маніпулювати долею народностей, що проживали на її території після рішення Ради амбасадорів.

Загалом, концепції вирішення української проблеми варто розглядати відповідно до трьох етапів реалізації політики польської адміністративної влади щодо національних меншин.

Перший етап (1923 – 1926 рр.) – період превалювання ендецької стратегії розв'язання питань національних меншин, котра пропагувала курс на полонізацію національних меншин, їх повну асиміляцію. Підтримка з боку правлячих кіл пояснювалась ставленням польського суспільства до національних меншин, передусім до українців. За теоріями національних демократів, правочентристів, християнських демократів, Польща повинна розбудовуватися як держава однонаціональна. Більшість діячів названих політичних напрямків вважали українців несформованою нацією, асимілювати яку можна, причому досить легко.

Поширеною в середовищі польських правих партій була думка, що перевтілення “спокійних русинів” в український народ – вигадка німецької пропаганди⁵. На цьому етапі для розв'язання українського питання використовувались методи асиміляції, диференціації, полонізації. Варто відзначити, що саме цей етап значно посилив антипольські настрої та сприяв поширенню серед українців прорадянської орієнтації і розвитку націоналізму. Теоретиками ендецького курсу вирішення українського питання були Р. Дмовський та С. Грабський⁶. У праці “Польська політика та відродження держави” (1920) Роман Дмовський обґрунтовує ідею приєднання українських земель до польської держави та їх повну колонізацію. Як аргумент, у даному випадку він подає тезу, що “між наймогутнішим німецьким і найбільш архаїчним російським народом немає місця для малого народу, який не витримає конкуренції..., тому поляки повинні створити могутню державу”. За українським народом, як народом “недержавним”, а отже, “неісторичним” Р. Дмовський не визнавав необхідності у власній державі⁷.

Від часу узаконення анексії Східної Галичини в березні 1923 року до травневого перевороту Ю. Пілсудського (1926), згідно з ендецькою доктриною, на території Західної України послідовно здійснювався курс примусової національної асиміляції шляхом тотального наступу на політичні, економічні, соціальні, культурні права українців.

За прогнозами лідера ендеків Р. Дмовського, використовуючи таку політику, потрібно двадцять років, щоб полонізувати етнічних українців.

Наслідками ендецької концепції розв'язання українського питання стала фактична ліквідація української шкільної системи, витіснення української мови з урядування та судової системи, заборона створення та існування вищих навчальних закладів,

ліквідація органів місцевого самоврядування⁸. Паралельно проводилась колонізація українських земель, одним з основних проявів якої було насадження у сільській місцевості Західної України густої мережі господарств польських осадників. Протягом 1919 – 1929 рр. у Західній Україні було поселено майже 77,2 тис. таких господарств, яким наділено понад 600 тис. гектарів землі. За умов земельного голоду у краї такий політичний курс ще більше загострював соціальні та національні відносини у західно-українському селі⁹.

Замаскована чи відверта асиміляція українців викликала опір та призводила до українсько-польських конфліктів, які з політичної площини переходили у громадянську¹⁰.

Урядова політика ендеків настільки загострила українсько-польські відносини, що під час травневого перевороту Ю. Пілсудський задекларував необхідність радикальній дій з метою запобігання збройного виступу українців, який міг бути спровокований продовженням політики ендеків щодо автохтонних жителів Західної України¹¹. Наведена мотивація Ю. Пілсудського, можливо, мала реальне політичне підґрунтя, адже саме ендецька ідеологія, шовіністична по своїй суті, була не останнім чинником, що призвів у середині 20-х років до кристалізації та структуризації української націоналістичної ідеології та організаційного оформлення відповідного руху.

З приходом до влади Ю. Пілсудського у 1926 році розпочався другий етап у національній політиці Польщі, який тривав практично до його смерті у 1935 році. Ініціатор повалення уряду ендеків, Ю. Пілсудський, проголосив діаметрально протилежну концепцію розв'язання питання національних меншин, в тому числі, і найбільшої у Польщі – української. На відміну концепції ендеків, програма польських соціалістів на чолі з Ю. Пілсудським передбачала повалення СРСР та створення великої могутньої Польщі. Запорукою безпеки Другої Речіпосполитої польський маршал вважав реалізацію програми “розчленування Росії по національних швах”. Натомість повинні були виникнути національні держави, відірвані від СРСР, які мали створити бар'єр між Росією та Польщею. За даною концепцією Україна на Схід від Збруча була незалежною державою та належала до сфери впливу Польщі¹².

У внутрішньополітичному плані пілсудчики проголошували програму “державної асиміляції”, тобто намагалися наблизити національні меншини до держави, виховати почуття державної

солідарності, котре було б сильнішим від почуття національної єдності¹³. Власне, через необхідність звести до мінімуму соборницькі настрої у Західній Україні санаційний уряд впровадив концепцію регіоналізації населення “Східної Малопольщі”. В основу регіональної політики пілсудчиків лягла перейнята в ендеків ідея диференціації різних національних меншин. Політика в національних регіонах, згідно з цією ідеєю, реалізовувалась з врахуванням принципів індивідуалізації, регіоналізації та селективності. Перший принцип вимагав застосування індивідуальної політики щодо кожної меншини окремо. Регіоналізм зобов’язував використовувати індивідуальну політику в різних історико-етнічних областях.

Селективність визначалася розвитком міжнародної ситуації, ступенем лояльності меншин щодо держави, національною свідомістю, чисельністю населення, його розміщенням та соціальною структурою¹⁴.

Створювались відповідні “товариства приятелів регіонів”. За часів санаційного режиму Ю. Пілсудського концепція регіоналізму набула якнайширшого застосування. В процесі її впровадження лемків, гуцулів, волинян переконували в національній окремішності. Для прикладу, лемкам нав’язували ідею окремої народності із властивими їм звичаями, мовою, церквою. Одним із основних завдань регіоналізації було створення відчуженості між різними етнічними групами західноукраїнського суспільства. Поряд із політикою регіоналізації продовжувався курс колонізації українців, який набував різних форм. Одним із заходів, що сприяли прискоренню колонізації української людності, була ідея пропагування так званої акції “шляхти загородової”. Ініціатором цієї акції був публіцист І. Пулнірович. Відповідно до запропонованої ним ідеї в біографіях українців розшукували моменти, що могли засвідчити шляхетське походження; українців офіційно записували у шляхтичі, їм організували разом спеціальні поїздки краєм з метою пробудження польського духу¹⁵.

Вже на початку 30-х років політика “прометеїзму” зіткнулась із серйозними проблемами. Внаслідок глибокої економічної кризи польської держави та певної стабілізації внутрішньополітичного життя в СРСР прометеївська ідея втратила сенс.

Частина прибічників санації еволюціонувала в бік ендецьких методів розв’язання української проблеми. В середовищі молодшої генерації ендеків знову набула поширення ідея колонізації української меншини. Українське населення Польщі національні

демократи зводили до рівня окремих груп – гуцулів, лемків, бойків, поліщуків, а не частини одного народу, здатного до самостійного життя¹⁶.

Із середини 30-х років політика щодо національних меншин знову змінюється – розпочинається новий етап (1935 – 1939 рр.). Він характеризується занепадом концепції “державної асиміляції” і поворотом до авторитарних методів вирішення проблем національних меншин, пропагованих ендеками.

На популяризацію ендецької ідеології вплинуло багато факторів. По-перше, радикалізація настроїв у польському суспільстві внаслідок світової економічної кризи 1929 – 1933 років. По-друге, переконання, що прометеїстична політика не врегулювала національних відносин у державі. По-третє, в умовах швидкої тоталітаризації Німеччини ендецькі ідеї вирішення питань національних меншин були більш зрозумілі польському суспільству, ніж ідеї Ю. Пілсудського, розраховані на далеку перспективу¹⁷.

Аналізуючи концепції вирішення українського питання польськими урядами, варто зауважити, що вони не принесли позитивних змін у ставленні адміністрації до українського населення. Реально польська влада проводила інтенсивну політику національної асиміляції українців.

У програмах різних урядів не було єдності у вирішенні українського питання. Практична реалізація програм ендеків та пілсудчиків засвідчила їхню нежиттєздатність. Одна із причин – діаметрально протилежні погляди керівників міністерств одного уряду. Наприклад, різні позиції в 30-х роках представляли міністерство військових справ та міністерство внутрішніх справ. Якщо останнє, маючи на увазі утримання порядку і безпеки на західноукраїнських землях, прагнуло нав'язати діалог з представниками українських партій, то міністерство військових справ діяло з позиції сили¹⁸.

Загалом, польські концепції розв'язання українського питання, незважаючи на різні підходи до цієї проблеми, мали спільні риси. По-перше, основну увагу було зосереджено на процесі етнополітичної інтеграції Західної України в Польську державу. По-друге, теоретичні декларації забезпечення прав національних меншин не співпадали із практичним курсом. По-третє, суть всіх концепцій полягала у прихованій чи відвертій колонізації національних меншин. По-четверте, обрання курсу щодо українського питання залежало від міжнародної кон'юнктури, яка

дозволяла протягом міжвоєнного періоду офіційній Польщі не звертати увагу на взяті зобов'язання. По-п'яте, спостерігалось намагання обмежити проблему національних меншин внутрішньо-політичною орбітою польської держави. Так, зокрема, у меморандумі, надісланому на сесію Ліги Націй у квітні 1929 року, Польща рішуче виступила проти будь-якого поширення повноважень Ліги Націй у справі охорони національних меншин¹⁹.

Зміни акцентів протягом 20–30-х років у національній політиці Другої Речіпосполитої щодо українців засвідчували неефективність впроваджуваних у практику теорій розв'язання українського питання. Слабкою стороною польського суспільства, на думку дослідниці історії міжвоєнної Польщі Лесі Алексієвець, стало те, що не вдалося налагодити нормальних стосунків між поляками і деякими етнічними меншинами²⁰. Зважаючи на те, що позиції польських урядів щодо української проблеми були своєрідним барометром українсько-польських відносин, можна однозначно стверджувати їх безкомпромісність та конфліктність. Власне, це підтверджували історичні події на Західній Україні у міжвоєнний період.

На нашу думку, Польща наблизилась би до вирішення українського питання (не поступаючись власними інтересами), якби, по-перше, надала Західній Україні національно-територіальну автономію, по-друге, – виробила сприятливе ставлення до українських селян, які становили 80 % західноукраїнського населення. На думку львівського дослідника Ю. Киричука, результатом польської державної політики стало відчуження українців від Другої Речіпосполитої. За його словами: "Замість того, щоб прихилити українців до себе, переконливо демонструючи їм демократичні переваги, польський уряд застосовував постійні репресії"²¹. Власне польські авторитарно-централістичні моделі розв'язання українського питання до певного сенсу були каталізаторами вироблення українських концепцій проблеми національного розвитку та визначали їх антипольське спрямування. Тому цілком логічно, що у міжвоєнний період в західноукраїнському політикумі рідко зустрічаємо пропольські настрої.

2. Передумови та проблеми становлення ОУН

Аналіз передумов та причин створення Організації українських націоналістів доводить, що створення ОУН стало реакцією на плани інших політичних структур щодо пошуку шляхів відновлення української державності у 20-х роках. "...Не можна зводити

українську справу до польсько-російського спору, як це робить “уряд УНР”, як не можна звужувати її рішення навіть під біжучу хвилю до Галицько-Волинської держави, – зазначалося у часописі Проводу українських націоналістів “Розбудова Нації”, - коли вже шукати ширших рампців, то ними повинна бути східньо-європейська проблема в цілому... Отже, треба нам представляти Україну як цілком самостійний чинник у питаннях організації життя й відносин на Сході Європи, не обмежуючи його рамками польського чи російського питань”²². Таким чином створення Організації українських націоналістів завершило процес формування українського національно-визвольного руху, заповнивши його праворадикальну нішу об’єднанням ряду націоналістичних організацій Західної України та еміграції. Процес створення ОУН відбувся у складний час, коли перспективи української справи виглядали необнадійливими. На окупованих українських землях (Чехословаччина, Польща, Румунія) українські суспільно-політичні і громадські організації, з винятком УВО, здебільшого схилилися до легальної діяльності на засадах парламентаризму, що нерідко набирало форм фактичної співпраці з чужими режимами.

В радянській Україні будь-які спроби антибільшовицької національної діяльності жорстоко придушувались. Не було згоди і в емігрантському середовищі українства. Одна за одною невдачами закінчувались спроби об’єднання еміграції, хоча б для презентації українського питання на зовнішньополітичній арені²³. Показовими в даному контексті є міркування секретаря Проводу українських націоналістів (ПУН) В. Мартинця: “Хоч ніщо не показувало на можливість зміни цієї французької концепції, все ж це не означало, що українці не повинні намагатися робити все від них залежне, щоб причинитися до її зміни. Хоч треба відзначити, що завдання це виглядало майже безнадійним, а вже просто “квадратурою кола” було ставлення нової української зовнішньої концепції, що виходила б з ідеалу Самостійної Соборної Української Держави, в повоєнній міжнародно-політичній укладі світу, створенім за французькою концепцією та солідарну незацікавленість українською справою решти світу”²⁴.

Якщо розглядати появу ОУН як прояв консолідації націоналістичних сил, то варто відзначити своєчасність появи цієї політичної структури для боротьби за вирішення українського питання у контексті європейських міжнародних відносин цього періоду. Створення ОУН на початку 1929 року було зумовлене

певними зовнішньополітичними передумовами. Адже 1929 рік – це рік початку світової економічної кризи, що посилювала соціально-економічні виступи населення, які переростали у політичні (в тому числі і національно-визвольні).

Аналіз цих процесів зустрічаємо і в націоналістичному середовищі: "Існуючий на Західній Україні соціально-економічний і національно-політичний гніт, загострений світовою й загально-польською економічною кризою, сам по собі творить незвичайно придатний ґрунт для суспільних, економічних зривів найширших мас селянства і робітництва, - зазначалося у часописі "Розбудова Нації", – для кожного, що вміє критично оцінити настроєвість українських мас, стає ясным, що їхній революційний зрив проти існуючого стану – явище історично неминуче"²⁵. 1929 рік припадає відхід країн Європи від ідеї системи колективної безпеки, що значно порушувало європейську рівновагу та послаблювало Версальську систему²⁶. Ці міжнародні чинники "грали на руку" українським націоналістам. Окрім того, з 1929 року в СРСР розпочинається форсування пропаганди комуністичної ідеології. На 4 з'їзді Комінтерну 1 вересня 1928 року, що проходив у Москві, Й. Сталін різко засудив "буржуазний" націоналізм та соціал-демократію, назвавши їх "фашистськими" та закликав до боротьби з ними. Після державного перевороту, який фактично здійснив Сталін на 16 партійній конференції ВКП(б) у квітні 1929 року, в СРСР починається період тотальної реакції стосовно національних прав неросійських народів ²⁷.

Події в СРСР відбивались на ситуації в Західній Україні та Європі, тому закономірно, що попри зміцнення комуністичного режиму в Країні Рад, мобілізувалися та консолідувалися націоналістичні середовища за її межами.

Причини появи Організації українських націоналістів як нової української політичної формації варто розглядати у внутрішньо – та зовнішньополітичному аспектах. Характеризуючи внутрішні аспекти, доцільно звернутись до роздумів "головного" публіциста – редактора УВО та ОУН В. Мартинця, який у своїй брошурі "Замітки для майбутньої конференції українських націоналістів" окреслив основні причини необхідності створення нової націоналістичної формації задля початку нового етапу боротьби за вирішення українського питання. В статті Володимир Мартинець зосередив увагу на окупаційних умовах українських земель, наголосив, що український політикум не здатний об'єднатися у боротьбі за незалежність. Вихід із даної ситуації В. Мартинець

бачив у створенні нової “понадкласової” організації. “Не можна заперечити, – писав він, – що наше політичне життя виказує аномалії. Оздоровлення його, обчислене на цілу низку літ, може настати утворенням понадкласової політичної організації, що була б джерелом української національно-державної ідеології, що давала б напрямні національної політики, була лідером українського політичного життя й поштовхом до національної творчості”²⁸.

Схожі міркування про необхідність створення ОУН знаходимо у декларації І конференції українських націоналістів, що відбулася у Берліні 3-7 листопада 1927 року. В ній, зокрема, зазначалося: “Невдача наших національно-визвольних змагань в 1917-1920 рр. спричинила дезорієнтацію і так слабкої та мало-виробленої української політичної думки, появу безлічі партій, центрів і безнастанну борню всередині сторозтерзаної нації. На тлі великого румовища старих світоглядів, нав’язуючись до кращих традицій української історії, та, головне, недавньої збройної боротьби, формується новий світогляд і розвивається новий творчий чин. Цим процесом є рух українських націоналістів”²⁹.

Аналізуючи внутрішньо організаційні мотиви створення ОУН як реакції на несконсолідованість українського національно-визвольного руху, потрібно відзначити їх суб’єктивний характер. Адже проблема консолідації українського політикуму у міжвоєнний період ніколи не поставала як така, швидше порушувалося питання тимчасового зближення ідеологічно споріднених формувань українського національно-визвольного руху. Кожна політична структура Східної Галичини мала власне бачення суті української проблеми та програму її розв’язання. Цілком справедливим є твердження, що у міжвоєнний період не була зреалізована жодна політична програма вирішення українського питання.

Це зайвий раз доводить відсутність причинно-наслідкових зв’язків між політично-партійною багатоманітністю західноукраїнського суспільства та створенням ОУН. Більш ймовірно, що дезінтеграція українського політикуму у другій половині 20-х була вигідна націоналістичним структурам, оскільки полегшувала реалізацію найбільш важливого внутрішньополітичного завдання ОУН – очолити національно-визвольний рух. З іншого боку, поява ОУН стала закономірним процесом створення політичної платформи для мілітарних українських кіл, що прагнули здобути підтримку міжнародних структур в стабілізованій Європі. Підтвердженням є той факт, що у 30-х роках, на еміграції, ОУН

займалася політичною діяльністю, тоді як у Західній Україні використовувала переважно збройні методи боротьби, тобто діяла у руслі стратегії УВО. Тому цілком очевидно, що поява Організації українських націоналістів в українському політикумі зумовлена тогочасними реаліями внутрішньополітичного партійного та суспільного життя, коли не пропагувалась активна національно-визвольна діяльність задля розв'язання українського питання (кінець 20-х – перша половина 30-х рр.), а відтак утворилась політична ніша для націоналістичних структур – закономірного ідейно-політичного явища того часу. За словами провідного діяча ОУН Лева Ребета, “Політичні діячі старшого покоління заступали погляд, що нашим завданням є розбудувати наше життя, як тільки в цих умовах (окупаційних – авт.) це буде можливим, і чекати поки не прийде “слухний час”³⁰.

Позиція своєрідного “вичікування” українського політикуму у справі вирішення українського питання у міжвоєнний період, на нашу думку, стала вагомим внутрішньополітичним чинником створення ОУН - підпільної націоналістичної організації.

Аналізуючи зовнішньополітичні причини появи націоналістичної організації ОУН, варто визнати, що на кінець 20-х років українські політичні чинники усі надії на розв'язання українського питання пов'язували з державами, що вбачали свої інтереси у Центрально-Східній Європі. Як зазначалося в офіційному виданні ОУН “Розбудова Нації: “Нині (кін. 20-х – поч. 30-х – авт.) уенерівські політики, не навчені ні історичним, ні недавнім досвідом, роблять із української справи додаток до польської чи французької політики...”³¹. Праворадикальна Українська військова організація була підпільною структурою військового характеру без політичної платформи. Через це вона не могла представляти українські інтереси на міжнародній арені. Наведені аргументи підтверджують тези із часопису ОУН “Розбудова Нації”: “Безперечно, УВО була внутрішньополітичним силовим чинником, і то без ніякого порівняння більшим, ніж які-небудь інші організації, партії, уряди чи інші суспільні утвори; можна навіть сказати, що це був у тому часі єдиний складовий чинник. Але УВО не мала того, що було формальною передумовою вже навіть не дипломатичної, а зовнішньополітичної акції в найширшому розумінні: титулу. УВО не була ні урядом, ні парламентарною чи іншою репрезентацією, ні навіть політичною партією. УВО була законспірованою, підпільною, військово-бойовою організацією. Така фірма зовсім не відповідала для зовнішньої акції”³².

Тому прагнення націоналістичних середовищ представити українське питання в міжнародних відносинах як питання боротьби за соборну незалежну державу, що, відповідно, вело до зміни статус-кво у Центрально-Східній Європі, на нашу думку, стало зовнішньополітичним чинником їх консолідації та створення ОУН. До аналогічної думки приходять і відомий діяч ОУН, дослідник її історії Василь Кук, який вважає, що "коли під кінець 1920-х рр., стабілізувалося міжнародне становище, стало очевидним, що одних лише бойових дій у боротьбі проти окупантів недостатньо. Національно-визвольному рухові необхідно було дати також належне ідеологічне і політичне вивершення"³³.

Окрім цього, не варто забувати, що період створення ОУН (кінець 20-х – початок 30-х) – це час творення, становлення та розвитку подібних політичних організацій авторитарного типу у ряді країн Європи: Обоз народово-радикальний (ОНР) у Польщі, Усташі в Хорватії, фашисти в Італії, нацисти в Німеччині, залізний легіон у Франції. Якщо до цього переліку додати ще й посилення авторитарних і тоталітарних явищ в СРСР, то простежується загальноєвропейська тенденція появи радикальних політичних явищ, незадоволених Версальською системою розподілу світу, зокрема Європи. Розуміли це і націоналісти: "Конкретніше ставляться вимоги до ревізії капіталізму, ревізії версальського трактату... Ті дві проблеми – дві ревізії з'явилися як предтечі нових суспільно-політичних рухів; при нерозв'язанні першого з них може настати революція, при нерозв'язанні другого – друга світова війна"³⁴.

Тож на цьому фоні мілітаризації Європи причини виникнення Організації українських націоналістів можна вважати своєрідним вираженням зазначених тенденцій і в українському політикумі міжвоєнного періоду. Адже лише за умови організації ревізійно-ністської структури українські націоналісти могли боротися за українську державність як у внутрішньо-, так і зовнішньополітичній площинах.

Проте, даючи характеристику розвитку таких тенденцій, не варто ототожнювати схожі політичні структури в тому числі і ОУН, розглядати їх під маркою фашистських, бо, незважаючи на авторитарний характер та ревізійні настрої, кожна з них мала власні завдання, мету, стратегію, тактику; врешті, власну традицію формування ідеології та організаційної структури³⁵.

Таким чином, виникнення Організації українських націоналістів було зумовлене комплексом причин зовнішнього і внутрішнього

характеру, загальносвітовими суспільно-політичними тенденціями. Процес створення ОУН тривав декілька років роботи із об'єднання різних націоналістичних груп та, врешті, проведенні Конгресу українських націоналістів.

Визначальна роль у створенні ОУН, безперечно, належить Українській військовій організації. Це можна пояснити рядом причин: основу УВО складала колишні січові стрільці, які ще в час національно-визвольної революції 1917-1920 років планували створення націоналістичної організації орденського типу³⁶. Стрілецька Рада Січових Стрільців вже протягом 1918-1920 років у зв'язку із професійно організованою збройною формацією, відчувала не тільки свою військову, але й політичну значимість. Євген Коновалець від імені Стрілецької Ради давав політичні рекомендації урядам Д. Скоропадського, В. Винниченка, С. Петлюри. Після ліквідації національних урядів та розформування їх військових частин Стрілецька Рада залишалася найбільш дієздатною військово-політичною структурою, що мала вплив у військових колах. Саме тому на останньому засіданні влітку 1920 року прийнято рішення про створення підпільної військової організації, завданням якої було збереження військового потенціалу та генерування самостійницьких настроїв серед українців. Протягом першої половини 20-х Українська військова організація не мала власної політичної платформи і діяла в руслі стратегії уряду ЗУНР в еміграції. Можливо, на перешкоді створення політичної надбудови для УВО стояла політична різновекторність керівництва військової організації, яке розглядало навіть можливість співпраці із радянською Україною та створення там структур УВО³⁷.

Лише після невдалих спроб організаційного оформлення в УСРР, розриву відносин з урядом Євгена Петрушевича, а також стабілізації міжнародних відносин після підписання пакту Бріана – Келлога у 1925 році, керівництво УВО (група військових старшин) зрозуміло необхідність створення політичної надбудови для УВО, через важливість політичного чинника у міжнародних відносинах. Розірвавши у середині 20-х відносини із своїм політичним партнером – урядом ЗУНР в екзилі, УВО опинилась без ідеологічно-політичної надбудови. Це викликало хвилювання в Начальній Команді УВО. В цей час, за словами учасника націоналістичного руху 20-х – 30-х рр. Осипа Бойдуника, почав формуватися український націоналістичний рух, що міг стати конкурентом для УВО. З цих причин Є. Коновалець прискорив заходи порозуміння

й тіснішого (навіть організаційного) об'єднання з УВО³⁸. Такий стан довго тривати не міг. Тому представники УВО, зокрема її комендант Є. Коновалець, вже із 1925 року почали переговори з аналогічними структурами у діаспорі та Краї з метою об'єднання та створення організованого ідеологічно-політичного руху українських націоналістів.

Дуже активно ідею об'єднання українських націоналістів в еміграції пропагували "Легія українських націоналістів" (ЛУН) та "Група української націоналістичної молоді (ГУНМ). Спочатку вони зініціювали об'єднання ГУНМ та ЛУН. Після вивчення всіх матеріалів розходжень в ідеологіях обох організацій ухвалено скласти проект статуту "Союзу Організації українських націоналістів", який був би наслідком об'єднання обох цих організацій і zarazom давав можливість іншим націоналістичним структурам на еміграції і в Західній Україні увійти в його склад³⁹. У 1926 році Є. Коновалець зустрівся з учасником об'єднаної конференції ЛУН і ГУНМ В. Мартинцем. Внаслідок нарад комендант УВО зробив йому пропозиції:

1) "зараз поїхати до Відня і там прозондувати ґрунт між тамтешньою колонією та спопуляризувати думку про створення єдиної націоналістичної організації;

2) переїхати на постійно до Берліна й перебрати редакцію "Сурми", а в дальшому зайнятися підготовкою конференції, чи щораз частіше піднімалися голоси, конгресу націоналістів і виданням нового журналу, що був би репрезентантом всього націоналістичного руху"⁴⁰.

Аналіз внутрішньополітичної ситуації й міжнародних обставин дає підстави зробити наступні висновки. Передумови створення ОУН, безперечно, носять комплексний характер і не обмежуються лише політичними стратегіями та амбіціями певних радикальних українських військово-політичних груп. Безсумнівно, найважливішою передумовою виникнення Організації українських націоналістів була загальноєвропейська тенденція організаційного оформлення подібних рухів, найбільш поширених серед національних меншин в аграрних регіонах Центрально-Східної Європи. На даній закономірності акцентує увагу відомий англійський історик Норман Дейвіс у праці "Європа: історія": "У Центрально-Східній Європі ... войовничі націоналістичні організації з'явилися у середовищі кожної національної меншини"⁴¹.

Каталізатором кристалізації та структуризації на українському ґрунті націоналістичної ідеології та організованого націоналістичного руху стало невирішення українського питання на повоєнних конференціях державами-переможницями, його блокування у міжнародних відносинах у 20-х роках, авторитарна політика польської держави щодо української національної меншини. Соціально-економічним мотивом появи Організації українських націоналістів стала агресивна політика польської адміністративної влади стосовно українських селян, які становили 80 % західно-українського населення і, в свою чергу, творили сприятливу соціальну базу для радикальних політичних течій.

3. Процес створення ОУН

Визначальну роль у підготовці Конгресу українських націоналістів відіграли дві конференції, на яких велася широка підготовка в галузі ідеології та програмних і організаційних справ.

Перша конференція українських націоналістів відбулася в Берліні 3-7 листопада 1927 року. В ній взяли участь: Є.Коновалець, О.Сеник, С.Чучман (члени УВО – Берлін), Д.Андрієвський (Брюссель), Ю.Вассиян, С.Нижанківський (ГУНМ – Прага), М.Сціборський (ЛУН-Подєбради), Б.Кравців (СУНМ – Львів), Л.Макарушка (УВО і УНДО – Львів), П.Сайкевич (УВО – Львів), П.Кожевників (ЛУН – Берлін), В.Мартинець (УВО і ГУНМ – Берлін).

Конференція розглянула питання статусу Української військової організації. Тобто чи має вона стати складовою частиною нової організації, чи існуватиме самостійно? У зв'язку із цим звернемо увагу на проблемні моменти, що виникли вже на першій конференції і спостерігалися впродовж існування ОУН. Зокрема, це питання організаційного місця УВО в ОУН, що зайвий раз доводить визначальне місце УВО у створенні ОУН. Окрім чіткої позиції щодо потреби створення єдиної націоналістичної організації, виникали розбіжності в інших питаннях, особливо, коли дійшло до обговорення справи створення Проводу українських націоналістів та справи полковника Є.Коновальця, який мав би стати його головою⁴².

Опозиційну лінію на конференції зайняв крайовий представник УВО та УНДО Любомир Макарушка, який обстоював думку, що й після створення націоналістичної організації, УВО має існувати як самостійна, не масова, а елітарна організація; складатися з невеликої кількості членів задля виконання особливих завдань. Він вважав недоцільним, щоб комендант УВО полк. Є.Коновалець

був одночасно провідником націоналістичної організації, бо внаслідок цього вона стане нелегальною. Інші представники Конференції не погодились із пропозицією Л.Макарушки, зважаючи на той факт, що новоутворена організація навряд чи зможе зберегти лояльність до окупантів українських земель. Цей аргумент передбачав автоматичне вирішення питання щодо керівництва ПУНу, головою якого став Є.Коновалець. У склад Проводу українських націоналістів ввійшли: В.Мартинець – секретар і референт преси і пропаганди, Д.Андрієвський – ідеологічний референт та М.Сціборський – політичний референт⁴³. Блокування ідей Л.Макарушки, яких дотримувалася фракція УНДО в УВО, дистанціонувало цю групу від націоналістичного проводу. Ознаки цього з'явилися вже на другій конференції і поглибилися пізніше в українському національно-визвольному русі.

Важливим результатом першої конференції українських націоналістів стало створення Проводу українських націоналістів, що отримав завдання організувати конгрес. Ось як йшлося про результати першої конференції у виданні "Розбудова Нації": "Отже, тим самим визначено перше найближче завдання для націоналістичного руху: оформлення в єдину монолітну організацію. Цієї організації ще не створено на Конференції, ані не визначено дефінітивної структури. Власне, в цьому напрямі має йти праця створеного тимчасового Проводу українських націоналістів"⁴⁴.

У березні 1928 року відбулися вибори до польського парламенту, в яких взяли участь всі легальні українські політичні партії. Цей фактор послабив їх, через те що вони прийняли правила польської політики, а отже, відмежувався від радикалізації боротьби за розв'язання українського питання, спрямувавши всю свою діяльність в легальне політичне русло. За результатами виборів депутати від УНДО отримали 25 мандатів, радикали – 11, сельроб-правиця – 5, сельроб-лівиця – 4, партія праці – 1⁴⁵.

Ці події схвилювали націоналістичне середовище, зокрема, новостворений Провід українських націоналістів. Адже в даній ситуації це була чи не єдина структура в українському національно-визвольному русі, що стояла на платформі національної революції та створення незалежної держави. Необхідно було визначитися із ставленням до українських політичних партій. Друга конференція українських націоналістів відбулася у Празі 8-9 квітня 1928 року. В ній, окрім членів ПУН, взяли участь представники різних націоналістичних організацій та їхньої преси. На основі виголошених

рефератів і проведеної 10 квітня дискусії ПУН ухвалив чотири важливі постанови.

1. ПУН у своїй діяльності відмежовується від усіх українських політичних партій і груп та не вступає з ними у співпрацю. Всі організації українських націоналістів на українських землях та чужині мають також стати на цей шлях.

2. Організації українських націоналістів мають до часу скликання спільного Конгресу українських націоналістів провести організаційну працю згідно з окремим планом, виробленим Конференцією.

3. ПУН перебирає заступництво організацій українських націоналістів у зовнішньополітичних відносинах

4. Конгрес Українських Націоналістів має бути скликаний 1 вересня 1928 року⁴⁶.

Першою постановою друга Конференція українських націоналістів визначила своє ставлення до легального українського політикуму, яке зберігалось практично все міжвоєннє та увійшло у програмні постанови ОУН. Це було логічною реакцією революційної тактики націоналістів на еволюційні методи діяльності т.зв легального сектору: “Замість виключної ставки на т.зв. “еволуційну”, як її називали політики старшого покоління, тактику, підпілля аргументувало революційними виступами – домагання українського народу мати власну державу можна поставити перед світом в усій ширині”⁴⁷.

Друга конференція поряд із визначенням місця націоналістичного руху в боротьбі за незалежність і державність звернулася до українських націоналістичних провідників, що керували легальними партіями (представники УВО в УНДО), визначитись із своєю діяльністю.

Таким чином, дві конференції українських націоналістів підготували теоретичну і практичну базу для створення Організації українських націоналістів, визначили шляхи організаційного об’єднання націоналістичних груп, сформулювали ставлення націоналістичного руху до українського політичного партійного життя, виявили тенденцію до самостійного оформлення українських націоналістів в окрему політичну структуру, а відтак прийняли власну концепцію розв’язання питання української державності.

Перший конгрес українських націоналістів відбувся у Відні 28 січня – 3 лютого 1929 року. В його роботі взяли участь 30

делегатів і гостей. В тому числі від ЛУН було 10, від УВО – 5, ГУНМ – 3, і від СУНМ – 2 делегати.

Конгрес прийняв ряд постанов про створення та устрій ОУН, її мету та завдання, обрав керівні органи. Провідником ОУН став Є.Коновалець, його заступником М.Сціборський, секретарем – В.Мартинець. Членами ПУН були обрані: Д.Андрієвський, Д.Демчук, Ю.Вассиян, М.Капустянський, П.Кожевників, Л.Костарів. Головним суддею ОУН став Я.Дуб, а головним контролером Я.Моралевич. У складі Проводу створились реферантури: організаційна, політична, військова, ідеологічна, пропаганди, зв'язку, фінансів, секретаріат⁴⁸.

Великий Збір (так в подальшому називали Конгрес – Ю.Ю.) заявив, що ОУН не буде обмежувати свою діяльність якоюсь конкретною територією, а прагнутиме опанувати усі українські і ті землі, де живуть українці. ОУН проголошувала, що вестиме “політику всеукраїнського державництва” і протистоятиме всім партійним і класовим угрупованням українства. У постановах Великого збору українські націоналісти зазначали, що “для української нації у стані її політичного поневолення начальним постулатом є створення політично-правової організації, означеної: Українська Соборна Самостійна Держава⁴⁹”.

Беручи до уваги один із концептуальних постулатів ОУН, проголошених на конгресі 1929 року, що українські націоналісти не визнають жодних міжнародних договорів, які “створили та закріпили стан українського національного розірвання”, однозначно можна ствердити, що новопостала організація навряд чи могла діяти в конституційному полі держав-окупантів. Виходячи з цього, більшість тогочасних і сучасних дослідників переконана, що ОУН виникла, з одного боку, як ідеологічно-політичний рух, з іншого – як законспірована нелегальна організація військового типу. За словами Л.Шанковського, ОУН постала з УВО, яка залишалася її стрижнем і “була причиною побудови ОУН на військовий лад”⁵⁰.

А в статті “На шляху української національної революції”, вміщеної в часописі “Український націоналіст”, говорилося: “Згідно з націоналістичною ідеологією й відповідно до вимог революційної боротьби, ОУН має характер військово-політичної сили, яка росте в огні революційної боротьби.”

При цьому також наголошувалось, що “ОУН не є випадковим явищем, не є наслідуванням чужих, більш або менш подібних форм націоналістичного руху інших народів”⁵¹. Про превалювання

військових методів в арсеналі ОУН стверджує і автор статті “Наше становище” О.Бойдуник: “...Визвольні змагання та боротьба УВО мусять бути продовжені дотеперішніми методами та засобами, тобто підпільно-революційними.”⁵².

Перший Великий Збір заклав основи організаційно-територіальної структури ОУН як в Україні (ЗУЗ), так і за її межами. На рідних землях територіальна структура ОУН складалася з країв і округ, в еміграції – з теренів та держав, які ділилися на відділи⁵³. Західноукраїнські землі спочатку склалися з 6 округ – Львів, Перемишль, Стрий, Станіслав, Тернопіль, Волинь. Потім їх кількість зросла до 10. На чолі округів були Округні Екзекутиви ОУН. Округи охоплювали декілька повітів (в середньому біля п’яти), що мали свої Повітові Екзекутиви. Центром округи був повіт, де перебувала більша кількість членів організації і де організація була найдієвіша. Повіти були поділені на райони і підрайони, що охоплювали певну кількість сіл. Окрему одиницю творили повітові міста. Найнищими організаційними клітинами були “п’ятірки” та “трійки”⁵⁴.

Членство ОУН мало три вікові категорії: молодь віком від 8 до 15 років могла стати членом доросту ОУН, з 15 до 21 року – членами юнацтва ОУН, а з 21 року, після року активної діяльності – дійсними членами ОУН. Протягом шести місяців нові члени вважалися кандидатами і могли вільно покинути організацію. Але після того, як їм виповнювалося 25 років і вони ставали записаними членами, покинути ОУН вони могли лише за згодою проводу організації⁵⁵.

Створення Організації українських націоналістів, яка об’єднала ряд націоналістичних організацій і груп, завершило процес формування праворадикального крила українського національно-визвольного руху. Виходячи із установчих документів, ОУН у боротьбі за розв’язання українського питання поєднала у своїй діяльності як військові, так і політичні аспекти. Це дало їй змогу провадити свою діяльність у внутрішньополітичній площині і на міжнародній арені. Завдяки цьому український націоналістичний рух став повноцінним політичним суб’єктом в українському національно-визвольному русі. З часу виникнення ОУН, український національно-визвольний рух значно активізувався, отримав радикальні національно-визвольні риси і чи не найголовнішим для нього стало оформлення окремої політичної структури, що взяла на себе завдання боротьби за українську незалежність та соборність, нехай навіть в умовах окупації кількох держав.

Конгрес українських націоналістів 1929 року був першим, важливим етапом у процесі становлення ОУН. Він визначив концепцію розвитку організованого націоналістичного руху, але завданням далеко більшої ваги було цю концепцію втілити у життя. На жаль, конгрес чітко не визначив організаційного статусу ОУН: чи це має бути суто політична організація, чи військово-політична. І якщо в діаспорі політичний статус не викликав у нікого сумнівів, то у Східній Галичині, де авторитетом радикальної дії була УВО, дана проблема породила гострі дискусії.

Виходячи із хронологічних рамок нашого дослідження, організаційне становлення ОУН умовно можна розділити на два етапи. Перший – 1929 – 1932 роки – етап фактичної інтеграції націоналістичних організацій та середовищ Західної України. Другий – 1932 – 1935 роки – етап діяльності ОУН, як єдиної (об'єднаної) націоналістичної структури.

Дискусії навколо питання організаційного статусу ОУН припадають на перший етап. Власне, навколо цієї проблеми зіткнулися вперше погляди крайових націоналістичних діячів, що, як правило, представляли молодь, організовану у СУНМ, Пласт та представників діаспори, колишніх учасників національно-визвольних змагань. Націоналістично налаштована молодь вимагала від Проводу українських націоналістів творити революційну військово-політичну підпільну організацію, яка на їх думку по суті нічим не відрізнятиметься у завданнях, формах та методах від Української військової організації, лише стане масовішою⁵⁶.

Така позиція крайових молодих націоналістів пояснюється сильним впливом на українську молодь Східної Галичини донцовського націоналізму, що пропагував безоглядну боротьбу, орієнтуючись на власні сили. Націоналістичні діячі старшого покоління більш реально ставились до завдань, поставлених перед Організацією і безперечно розуміли вагу сприятливих міжнародних обставин. В даному контексті період 1929-1932 років у європейській політиці ще характеризувався реальними французько-британськими впливами, які відображала міжнародна організація – Ліга Націй. Тому не було сенсу виступати у міжнародних відносинах різко ревізійністською структурою із терористичними (за європейським мірками) ухилами. Через це ряд націоналістів, що перебували у західноєвропейських країнах (Д. Андрієвський, З. Пеленський та ін.) відстоювали думку виключно політичного статусу ОУН. Такий дуалізм у підході до

творення організації вже у 1929 році породив конфлікт між представниками двох позицій. Після закінчення роботи Конгресу українських націоналістів та створення ОУН керівником Крайової Екзекутиви ОУН направлено відомого у діаспорі та Західній Україні журналіста Зенона Пеленського. В цей же час, з ініціативи ПУНу у Перемишлі було викуплено редакцію газети "Український голос", редактором якої став З.Пеленський. У його розумінні основними методами діяльності мали стати пропагандивно-просвітницькі акції без збройної дії. Така позиція відштовхнула від Пеленського націоналістичних активістів Краю, які у свою чергу вимагали активної бойової дії. Ситуація складалась патова, через те, що новопризначений керівник крайової ОУН не був ознайомлений із конспіративною, підпільною діяльністю, не мав реального впливу на молодіжне націоналістичне середовище, яке відмовляло йому у підпорядкуванні та вимагало призначення керівника із місцевих націоналістів. Провід українських націоналістів постав перед дилемою вирішення конфліктної ситуації, невірне вирішення якої могло потягнути за собою розрив із молодіжним націоналістичним середовищем Західної України. Це чудово розумів керівник ПУНу Євген Коновалець, тому, незважаючи на непослух, за який в подібного роду організаціях карають, він йде на поступки крайовим націоналістам та призначає головою Крайової Екзекутиви ОУН одного із керівників СУНМу Богдана Кравціва⁵⁷.

Така його позиція практично означала дозвіл новоствореній організації формувати Крайовій Екзекутиві революційну концепцію розвитку ОУН. Вона фактично реалізувалася у так званій концепції "перманентної революції", яка лягла в основу діяльності ОУН в Західній Україні у 1929-1935 роках.

Іншою складною проблемою у процесі практичного створення ОУН стало питання статусу Української військової організації, яке вирінуло ще на другій конференції українських націоналістів. На конгресі у Відні було проголошено злиття всіх організацій, в тому числі і УВО, в єдину ОУН⁵⁸. Але авторитет військової організації, необхідність продовжувати збройну боротьбу та поряд із цим проводити дипломатичну роботу на міжнародній арені, призвели до розмежувань на першому етапі діяльності ОУН, як політичної та УВО, як військової організації. Це в деякій мірі внесло плутанину у громадське сприйняття організованого націоналістичного руху. Із завданням структурувати націоналістичний рух на західноукраїнських землях ПУН призначає головою КЕ ОУН та

одночасно командантом УВО авторитетного серед галицьких націоналістів старшину УГА Юліана Головінського. Саме під час його провідництва ОУН розбудовується за системою УВО на трійки та п'ятірки за вертикальним принципом підпорядкування. Ю.Головінський вніс у діяльність ОУН значний заряд динамізму, саме на час його керівництва припадає резонансна акція українських націоналістів, відома як саботажна акція. Націоналістична організація розбудована, Ю.Головінським, стала доволі масштабною, як на підпільні стандарти, адже включила у себе структури СУНМу, ОВГК, УВО. Дані події відбувалися напередодні виборів у польські законодавчі органи, тому це не обійшло увагою найвпливовішої національно – демократичної організації Західної України УНДО. Власне, у контексті передвиборчої співпраці Юліан Головінський проводив переговори із керівництвом УНДО. Щоправда, цей задум не вдалося реалізувати через арешт та смерть Юліана Головінського⁵⁹. Загалом у 1930-1932 роках часта зміна керівників Крайової Екзекутиви ослаблювала організаційне становлення ОУН. Причиною цьому були не стільки внутрішні проблеми, як зовнішнє втручання поліційних та контррозвідувальних служб. Так, із шести крайових керівників ОУН у 1929 – 1932 роках четверо були заарештовані. Це пояснюється особливою увагою польських силових структур до діяльності ОУН.

Після смерті Юліана Головінського, який фактично об'єднав УВО та ОУН, знову дані структури розділилися. Внаслідок чого у Краї існувало два націоналістичні осередки: Крайова Екзекутива ОУН та Крайова Команда УВО. У першій переважала молодь у другій – старше покоління.

Дані процеси не обійшли увагою польські спецслужби, які інформували міністерство внутрішніх справ Польщі про реорганізацію УВО в ОУН: "Справа ОУН і УВО не є до цього часу скристалізованою. Коновалець за ОУН, натомість Ярий і Вергун за УВО. Деякі округи, повіти і райони, попри видані з гори накази змінити УВО на ОУН тих наказів не виконали"⁶⁰.

Позиція щодо збереження структури УВО Ріко Ярого, який очевидно співпрацював з німецькими розвідувальними органами, базувалася на боязні втратити таку цінну розвідувальну службу, якою були відділи Української військової організації. Пізніше, із ліквідацією УВО, Р.Ярий організував так звану "Берлінську групу", що складалася із колишніх діячів крайової ОУН, які змушені були покинути Західну Україну. Варто зауважити, що у першій половині

тридцятих т.зв. "Берлінська група" мала потужний вплив на діяльність Крайової Екзекутиви ОУН⁶¹.

З метою відвернення внутрішньоорганізаційного конфлікту Провід українських націоналістів у 1932 році організує у Празі конференцію, на якій остаточно приймається рішення про входження УВО в склад ОУН, як бойової реферантури. Зокрема, на конференції було ухвалено: "З метою якнайпотужнішого поширення революційної акції на ЗУЗ (Західноукраїнські землі), Спілка (УВО) підпорядковується Крайовій Екзекутиві ОУН на ЗУЗ". Далі визначено завдання УВО: "Бойову акцію Спілка проводить як реферантура військових справ КЕ ОУН. Бойовий референт входить у провід КЕ ОУН"⁶².

Щоправда, і надалі Провід українських націоналістів визначає особливий статус для реорганізованої військової організації, яка напряму повинна підпорядковуватися ПУНу. "У військово-технічних справах, - зазначалося в постановах Празької конференції ОУН, - вони (військова реферантура) мають безпосередній контакт з військовим референтом і бойовим при ПУНі"⁶³. Особливе ставлення націоналістичного проводу до військового напрямку підкреслювало його пріоритетність.

На Празькій конференції було прийнято важливі рішення щодо процесу становлення організованого націоналістичного руху. Вони були зумовлені декількома факторами. По-перше, існування двох осередків у націоналістичному русі призводило як до дезорієнтації польських силових структур, так і українського населення щодо націоналістів. По-друге, в такій ситуації посилювалась конфліктність між молоддю з ОУН та старшими з УВО. По-третє, у міжнародних відносинах починає формуватися табір держав, чітко зорієнтованих на зміну версальської геополітичної системи. В даному контексті стратегія ревізійністських політичних організацій спрямовувалась на формування фактору сили у регіонах їхньої діяльності. Тільки у такий спосіб можна було стати об'єктом зацікавлення цих держав. Власне, цими аргументами можна обґрунтувати рішення Празької конференції ОУН 1932 року. Період 1932-1935 років характеризується діяльністю єдиної монолітної націоналістичної організації із чітко вираженим військовим характером.

Наступною важливою проблемою у дослідженні процесу створення Організації українських націоналістів є визначення відповідності організаційної структури до поставлених нею завдань, які вона мала здійснювати.

Адже мета – боротьба за Українську Самостійну Соборну Державу, проголошена у міжвоєнний період міжнародного блокування питання української державності, – вимагала особливої внутрішньорганізаційної структури, яка б поєднувала військові та політичні аспекти, була оптимально пристосована до конспіративних умов, які б забезпечували її життєздатність і дієвість. Власне така формула була використана при створенні організаційної структури ОУН, в якій поряд із політичною, пропагандистською, ідеологічною референтурами діяли військова, бойова та розвідувальна⁶⁴. Протягом перших трьох років військові функції виконувала структура Української військової організації, яка із тактичних міркувань діяла окремо. Згідно з інформацією Бюлетеня Крайової Екзекутиви ОУН: “Розростання революційності спричинило до поділу та спеціалізації українського підпільного життя і розмежування політичної діяльності ОУН від діяльності військово – терористичної, яку проводило УВО”⁶⁵.

Працюючи в руслі даної стратегії, Крайова Екзекутива ОУН на початковому етапі діяльності основну увагу приділяла політичному аспекту: друкуванню пропагандистської літератури, листівок, ідеологічним вишколам симпатиків та членів, розповсюдженню націоналістичної періодики. За інформацією польських спецслужб у другій половині жовтня 1929 року “почала сильно розвиватися у Львові та провінції пропагандивна та агітаційна діяльність ОУН”⁶⁶.

Така діяльність ОУН була найбільш логічним продовженням політично – пропагандистської роботи секцій Спілкм української націоналістичної молоді, які стали базовими для творення оунівських структур. У 1929 році СУНМ у повному складі увійшла в Організацію українських націоналістів⁶⁷. Власне, внаслідок цього у структурах Організації українських націоналістів чисельно переважала молодь. Враховуючи це, керівники ОУН розуміли перспективу підготовки кадрової бази для організації. Практичним втіленням зазначених тенденцій стало структурне оформлення юнацького підрозділу в організаційній системі ОУН. 22-23 лютого 1930 року відбулася крайова конференція ОУН, на якій було затверджено постанову “У справі виховання молоді при допомозі і діяльності “Юнацтва”. Конференція затвердила:

- а) постанову про організацію верховних органів “Юнацтва”, їх компетенцію та організаційну схему;
- б) організаційний статут “Юнацтва”⁶⁸.

В організаційну структуру ОУН "Юнацтво" увійшло як підреферантура Крайової Екзекутиви. Першим керівником "Юнацтва" ОУН став Іван Габрусевич.

В організаційному плані структура "Юнацтва" нагадувала структуру ОУН. Відповідно до організаційного статуту "Юнацтво" організовувалось конспіративним шляхом по школах, інших навчальних установах і поділялося на групи. Групи мали своє число і назву та формувалися за принципом трьох рівнів.

Перший рівень представляв інструктор групи, безпосередньо підпорядкований керівникові "Юнацтва". До його компетенції належали організаційні справи, ідеологічний вишкіл і загальне керівництво групою. Його заступником – голова групи – який разом із референтами розвідки, пропаганди, розповсюдження, скарбником, безпеки формували провід групи та представляли другий рівень. Члени проводу групи керували звенами (6-7 чоловік), організованими ними у класах. Члени проводу групи, як керівники звен були єдиними зв'язковими звен, що відносились до третього рівня із проводом групи. Кожен член групи (як провідного, так і класового звена) мав свій порядкове арабське число та псевдонім. Члени проводу мали числа у порядку черги: 1 – голова, 2 – розвідник, 3 – розповсюджувач, 4 – розповсюджувач, 5 – керівник безпеки, 6, 7, 8 – без функцій. Члени звен мали числа без наданих до них спеціальних функцій⁶⁹. Таким чином, майбутні члени ОУН проходили серйозну підготовку до підпільної боротьби. Основними напрямками діяльності юнацької структури ОУН були: політична самоосвіта, ідеологічний вишкіл, пропагандистська діяльність, військовий вишкіл. Це дозволяло готувати високо ідейну молодь. Цьому сприяв і бюлетень "Юнак", який почав виходити з 1930 року і призначався безпосередньо для проводів груп "Юнацтва"⁷⁰.

Одним із важливих напрямків роботи з молоддю була її теоретична і практична військова підготовка. Адже ідейно та військово вишколена молодь мала стати рушієм у боротьбі за розв'язання українського питання, тобто завоювання державної незалежності. Так, у статті "Націоналісти і військове самовиховання" березневого випуску "Юнака" за 1930 рік йшлося про необхідність військового вишколу у зв'язку з наближенням війни⁷¹.

У першій половині 30-х років скрізь формуються звена юнацтва ОУН, окремо хлопців і дівчат. Частково у підпілля переходять відділи забороненого "Пласту", які реорганізуються у структуру "Юнацтва". Прикладом може слугувати реорганізація

пластових відділів у Кременці 1931 року. Так, навесні 1931 року керівник Кременецького пластового гуртка Степан Пшеничний приїхав зі Львова і повідомив місцеве керівництво “Пласту” про необхідність змінити організаційну структуру і назву на “Юнацтво”⁷².

Пріоритетним напрямком при розбудові організаційної структури ОУН стала діяльність студентських відділів. За словами активного учасника націоналістичного підпілля Лева Ребета: “Мережа студентських груп з Академічним Домом (прототип сучасного гуртожитку – авт.) була головною базою, якою конспіративно користувалася ОУН. В Академічному Домі перебувала певна кількість студентів з усіх кінців Західної України, які були охоплені в тайні гуртки. Ці гуртки у Львові виконували ролю неначе “амбасад” при Крайовій Екзекутиві”⁷³. Члени студентських гуртків чи відділів формували оунівські структури за місцем їхнього проживання.

Значущість діяльності представників студентських відділів дозволяє з’ясувати “Інструкція для членів студентського відділу ОУН для праці під час феєрій.” В ній, зокрема, зазначено, що “першим завданням кожного члена відділу під час свого побуту у повіті зорганізувати місцевий відділ ОУН, в склад якого б входили найбільш активні та характерні одиниці, здібні до провідної політичної роботи у повіті.” Іншим важливим завданням членів студентських відділів під час канікулів був пошук людей, “які надаються до керівництва повітовими ексективами”⁷⁴.

Дилемою для ОУН стало співвідношення між підпільною організаційною структурою та проблемою масового залучення членства. Адже для конспіративної діяльності масовість була згубною, з іншого боку, проводити масові акції протесту, що становили основу тактики “перманентної революції”, без розбудованої організаційної мережі було неможливо. Враховуючи дані аспекти, керівники націоналістичного руху нерідко вдавалися до маскуванню націоналістичних структур під легальні молодіжні чи спортивні організації, створювали підпільні структури, рядові члени яких не знали, що вони працюють як окремий підрозділ ОУН⁷⁵. У зв’язку з конспіративними умовами праці доволі важко визначити кількісний склад Організації українських націоналістів у першій половині тридцятих років.

Таким чином, аналіз джерел дає можливість зробити висновки про те, що появі ОУН передувала кількарічна підготовча діяльність націоналістичних структур Західної України та української діаспори.

Невизнання Організацією українських націоналістів системи версальських договорів визначили її військово-політичний статус та підпільний характер діяльності. Створення ОУН не завершилося Конгресом українських націоналістів, а охопило період наступних трьох років фактичної інтеграції праворадикальних середовищ Західної України. Доволі складним виявилось об'єднання авторитетної УВО та молодіжної ОУН. Революційний характер Організації українських націоналістів зумовив формування складної організаційної структури, максимально пристосованої до підпільних умов боротьби. Перспектива відвоювати державну незалежність в ході майбутньої війни вимагали концентрувати зусилля у напрямку ідейно-політичної підготовки молоді, виявом чого стало створення молодіжного підрозділу ОУН – “Юнацтва”. Найактивнішу участь у розбудові націоналістичних структур на західноукраїнських землях у першій половині тридцятих років брала студентська молодь.

4. Форми та методи боротьби ОУН

Постанови Конгресу українських націоналістів засвідчують, що Організація українських націоналістів була створена з метою консолідації радикальних патріотичних середовищ українства задля позитивного розв'язання українського питання, тобто створення державності. “Організація... мусить стриміти до охоплення української національної справи вцілому... У ній мають знайти місце... члени всіх суспільних груп”⁷⁶.

Міжвоєнний період, в який виникла ОУН, ні у внутрішньому, ні в зовнішньому політичному плані не передбачав перспективи створення української держави мирним, демократичним шляхом або з ініціативи котроїсь з великих держав. Враховуючи такий стан речей, засновники Організації, дотримуючись обраної мети, визначили її революційний характер. Легальні чи парламентські заходи в справі вирішення української проблеми різко заперечували представники Крайової Екзекутиви: “Парламентарно-демократична боротьба за “права українського народу” в реальних умовах диктатури одної політичної групи займанця (напр. в Польщі чи Румунії) смішна і згори засуджена на невдачу”⁷⁷. Згідно з їхньою теорією, позитивно вирішити українську проблему в окупаційних умовах можна було лише постійним нагнітанням революційної атмосфери серед українського суспільства, загостренням конфліктів із польською владою, що в результаті мало призвести до загальнонаціонального повстання.

Тактика українських націоналістів в першій половині 30-х полягала у підготовці загальнонаціонального повстання, розхитуванні усталених міжнародних відносин в Центральній – Східній Європі, приверненні до українського питання уваги світової спільноти власною деструктивною діяльністю щодо окупантів, створенні в міжнародних колах переконання, що без врегулювання національного питання українців політична, економічна стабільність в Європейському центрально – східному регіоні неможлива. У статті “Вплив світової кризи на українське політичне життя”, вміщеній у Бюлетні Крайової Екзекутиви за вересень-жовтень 1931 року, зазначалося: “Цілий світ переживає важку економічну кризу, що проходить в соціально-економічній та політичній площинах. Суспільно-політичні та економічні діячі шукають шляхів оздоровлення існуючих стосунків. В ході дискусії з’являються нові голоси, що вимагають зміни соціально-економічних підстав, суспільного устрою чи політичного ладу”⁷⁸. Варто зауважити, що в період світової економічної кризи, загальносвітових тенденцій незадоволення Версальськими договорами, посилення ревізійських настроїв дана тактика не виглядала безнадійною.

Протягом 1929-1935 років ОУН використовувала радикальну тактику, продиктовану окупаційними умовами, що викликали серед західноукраїнського суспільства, особливо його молодшого покоління, гострі антипольські настрої.

Дискусії серед студентської молоді, що формувала керівництво крайового проводу навколо проблеми програми і тактики ОУН оформились у т. зв. теорію “перманентної революції”. Власне впродовж досліджуваного нами періоду Крайова Екзекутива ОУН на західноукраїнських землях дотримувалась даної тактики. Немає підстав для твердження, що ідею “перманентної революції” підтримало все середовище ОУН. Представники старшого віку та ОУН у діаспорі часто засуджували позицію “молодих краєвиків” і вважали, що тактика “перманентної революції” шкодить міжнародному іміджу ОУН. Зокрема, член Проводу ОУН Д. Андрієвський у своєму листі до Є. Коновальця вимагав, щоб ПУН своїм рішенням заборонив активні революційні дії у Східній Галичині: “ПУН мусить заборонити організованим націоналістам виступи, які шкодять праці і не впливають зі суто політичного характеру ОУН. Зрештою, нас починають викидати як немилих гостей. В той спосіб нам утруднюється всяка праця, навіть громадська”⁷⁹.

Розробка теорії “перманентної революції” базувалася на підготовці молодих націоналістів до всенародного повстання як закономірного процесу боротьби “зреволюціонізованих мас, які на всіх ділянках життя творять пасивний й активний спротив чужому пануванню і які йдуть, незважаючи на жертви, до щораз більших перемог”⁸⁰. Дана теорія будувалася на тому, що завдяки добре налагодженій організаційній структурі націоналісти зможуть залучити широкі верстви населення до своїх акцій, в такий спосіб перетворивши їх на масові. В результаті ці процеси переростуть у солідарний виступ українського народу проти Польщі. Зокрема, у статті “Революційна тактика українського націоналізму”, вміщеній у часописі ОУН “Розбудова Нації”, зазначено: “Політична організація, що виступає керівником національної революції, мусить освідомлювати маси свого народу про цілі і завдання визвольної боротьби, нехтуючи закони і владу окупанта; мусить організовувати щораз нові бойові зудари з окупантом, щоб ними мобілізувати маси; і мусить включати в бойові зудари з окупантом щораз ширші кола, щоб заправляти в боротьбі весь народ. В тій підготовчій мобілізаційній стадії мусять бути і жертви, щоб нарід бачив їх, розумів їх неминучість і щоб був зазделигідь готовий приносити їх”⁸¹. Керуючись концепцією “перманентної революції”, керівні кола ОУН у Західній Україні намагалися спланувати неперервний процес масових акцій, за яким одна чергувалася б з іншою, а послаблення боротьби на одному напрямку передбачало її посилення на іншому

Необхідною умовою здійснення перманентної революції мала бути психологічна мобілізація народних мас, яку, згідно із тезами “Програми виховання в Організації українських націоналістів”, може здійснити “бойова сурма, а бойову заправу з ворогом народ може здобувати тільки в справжніх бойових зударях з ворогом”⁸².

Діяльність Організації українських націоналістів у міжвоєнний розглядалась її керівництвом як підготовка до військової боротьби за державність. Це підтверджують слова голови ПУНу Євгена Коновальця: “Ми можемо й мусимо посіяти на українських землях нелегальні відділи ОУН, яких завданням було б підсилувати невдоволення та ненависть до займанця, держати маси в стані революційного кипіння..., поглиблювати революційні настрої тих мас. Ми мусимо виховати провідників української революції..., які, коли прийде час почати повстання, вміли б зразу теж і організаційно охопити ті маси і повести їх до перемоги”⁸³.

Тому концепція “перманентної революції” українських націоналістів декларувала, що революція поневоленого народу не може обмежуватися тільки фрагментом остаточного збройного зриву, але мусить поширитися і на період підготовки до того зриву”. Тобто, перефразовуючи цитату, націоналісти вважали, що до національної революції, як всенародного повстання, можна прийти тільки революційними методами та постійним нагнітанням революційної атмосфери.

Отже, постійне нагнітання стану “революційного кипіння” стало визначальною рисою концепції національно-визвольної боротьби ОУН у першій половині 30-х років. Тактика “перманентної революції” Організації українських націоналістів, на думку її теоретиків, спрямовувалась на створення фактору сили у Західній Україні, який був обов’язковою умовою пробудження інтересу до організації та її тактики щодо розв’язання українського питання збоку котроїсь із великих держав. “Виступ українського націоналізму, виступ проти всіх ворожих сил, як принципово, так і практично, одиноко правильний. Тільки сила нашого виступу буде передумовою признання нас як самостійного підмету”⁸⁴.

У відповідності до проголошеної теорії ОУН розпочала свою діяльність революційними методами, розрахованими на масову участь широких верств українського населення. Теоретична сторона тактики “перманентної революції”, складена молодими представниками Крайової Екзекутиви ОУН була продиктована швидше емоційними факторами, а не досвідом практичної діяльності в окупаційних умовах. У зв’язку із цим дана тактика в умовах переслідування українського націоналістичного руху в Польській державі дуже часто зазнавала невдач, що призводили до масових арештів членів, симпатиків ОУН, патріотично налаштованих українців. Чи ненайважливішою причиною таких тенденцій стала зміна поколінь у керівництві ОУН на початковому етапі формування цієї структури в Західній Україні та паралельне існування Української військової організації, до складу якої входили старші представники націоналістичного руху, учасники національно-визвольних змагань 1917-1921 років.

Іншим важливим фактором, що послаблював реалізацію революційних намірів націоналістичного проводу у Західній Україні, була часта зміна керівництва Крайової Екзекутиви ОУН. Так, із 1929 по 1935 рік провідниками націоналістичного руху на

Західній Україні було вісім чоловік (З.Пеленський, Б.Кравців, Ю.Головінський, В.Охримович, С.Нижанківський, І.Габрусевич, Б.Кордюк, С.Бандера.) Аналізуючи причини частої зміни керівників ОУН, зауважимо, що лише С.Нижанківський залишив займану посаду через смерть внаслідок важкої хвороби, діяльність всіх інших була викрита чи заблокована активними діями польських поліційних чи контррозвідувальних органів. У зв'язку із цим характерною ознакою діяльності ОУН у першій половині 30-х років були регулярні судові процеси над членами та симпатиками організації. Власне, протоколи судових дебатів, опубліковані в західноукраїнській пресі, висвітлення в періодичних виданнях мужньої поведінки націоналістів у суді та під час виконання вироків, створювали позитивний імідж ОУН серед українського населення Західної України, особливо молоді. Підтвердженням цього може слугувати характеристика наслідків страти Біласа та Данилишина, вміщена у виданні Українського Католицького Союзу "Мета", яке немає підстав звинувачувати в прооунівських симпатіях. Зокрема, в ній зазначалося, що "трагедія Біласа і Данилишина екзальтувала українське суспільство, дала поштовх до масового бойкоту польської тютюнової та горілчаної промисловості"⁸⁵.

В даному контексті, слід зауважити, що реалізація тактики "перманентної революції" у першій половині 30 – х років розділила західноукраїнське суспільство у ставленні до ОУН на два табори, що визначилися за віковими особливостями – "старих" та "молодих". Прикладом цього може бути зростаючий вплив націоналістів серед молодіжних, спортивних організацій "Сокіл", "Луг", "Пласт" подекуди навіть "Каменярів" та відповідне зростання антиоунівських настроїв серед політичних партій, в тому числі Фронту Національної Єдності, по суті націоналістичного утворення. Окрім вище перерахованих тенденцій, активна революційна діяльність Крайової Екзекутиви ОУН на початку 30-х започаткувала і внутрішньоорганізаційний поділ. Представники Проводу українських націоналістів, що знаходились за кордоном, дуже часто засуджували таку тактику, не завжди однозначно її сприймав і Євген Коновалець. Але, з іншого боку, голова проводу ОУН ненаважувався засудити діяльність "молодих" націоналістів Західної України, оскільки на його думку це відвернуло б Крайову Екзекутиву від ПУНу та змусило б її, очевидно, обрати інший провід. Адже саме політична активність ОУН на західноукраїнських

землях підтримувала авторитет Проводу українських націоналістів у діаспорі.

Основними напрямками реалізації тактики “перманентної революції” стали саботажні акти, бойкоти, акти індивідуального терору, що проводились паралельно із масованою пропагандою, у якій давалося пояснення доцільності таких акцій. Метою даної тактики, згідно заяв у націоналістичній пресі керівництва ОУН, було: підірвати престиж польської держави як перед українським населенням, так і на міжнародній арені, гальмувати процес масової польської колонізації українських земель, поглибити непримиренне ставлення українського населення до Польщі і привернути увагу всього світу до нестерпних відносин у краї⁸⁶. Окрім цього керівники ОУН планували, що революціонізація українського суспільства за допомогою радикальних засобів мала протидіяти зростанню в деяких українських політичних колах, особливо в УНДО, лояльних щодо польської держави настроїв. Активний антипольський виступ мав, як сподівалися лідери ОУН, сприяти зміцненню зв’язків угруповання з українською еміграцією в Європі та Америці⁸⁷. І справді, зовнішньополітичний резонанс бойових акцій ОУН в Західній Україні дуже часто спрямовувався Проводом ОУН на рекламу націоналістичного руху серед українського еміграційного середовища. Ця тактика сприяла проведенню фінансових зборів серед української еміграції на “визвольний фонд ОУН”.

У своєму листі до бойового референта ПУНу О.Сеника від 29 вересня 1932 року Є.Коновалець вболіває, що від початку року українська еміграція в США не дали на Організацію навіть 3000 долларів. Тому він наказує О.Сенику “звернути пильну увагу на Базу (Західну Україну) і там приготувати акцію, котра б агітувала для збирання коштів на ОУН”⁸⁸.

Іншим широко використовуваним методом, що застосовувався в контексті реалізації тактики “перманентної революції” стали акти індивідуального терору. Саме їх застосування спричинило чи не найбільший резонанс в західноукраїнському суспільстві, розділили його у ставленні до організованого націоналістичного руху. Протягом першої половини 30-х років українським підпіллям було проведено понад 50 терактів спрямованих проти осіб, які проводили реакційну антиукраїнську політику чи становили загрозу для існування організації. В даному контексті слід зауважити, що крім збройних замахів на представників польської

окупаційної влади, дуже часто акти індивідуального терору спрямовувалися проти українців, що не завжди створювало позитивний імідж для ОУН та давало додаткові козири польській владі у її антиоунівській пропаганді. Окрім того, в контекст націоналістичних силових заходів потрапляли випадкові люди, що ставали жертвами особистих поразок. Ця інформація потрапляла на шпальта періодичних видань та отримувала широке розповсюдження.

Зокрема, для прикладу можна навести інформацію із газети "Народна справа" за 23 лютого 1930 року під заголовком "Політична розправа проти селян з Вербіжжя", в якій наводиться факт вбивства членами ОУН жителя села Вербіжжя на основі заздрості⁸⁹.

Іншими резонансними актами індивідуального терору, які засудила практично вся громадськість Західної України, стали вбивства оунівцями у 1934 році директора української гімназії І.Бабія та гімназиста Ю.Бачинського. Особливо негативного відтінку для ОУН це набрало через те що директор гімназії був бійцем Української Галицької Армії⁹⁰. Дану акцію гостро засудили митрополит А.Шептицький, керівництво УНДО, зокрема глава греко-католицької церкви зазначив, що діяльність українських націоналістів це "робота яку ведуть божевільні". Проте, вже наступна подібна акція Крайової Екзекутиви – вбивство працівника радянського консульства у Львові О.Майлова, вчинене як акт помсти за штучний голодомор в УСРР та судовий процес на якому виконавець М.Лемик виклав мотиви акції, знову реабілітували втрачений імідж ОУН.

Підготовкою замаху на представника радянського консульства у Львові займався Роман Шухевич, як голова бойової реферантури КЕ ОУН. На виконання цієї акції зголосився львівський гімназист Микола Лемик. 22 жовтня 1933 року М.Лемик, зайшовши в радянське консульство, двома пострілами вбив урядовця консульства О.Майлова.

Польські офіційні мас-медіа негайно відреагували на цю подію: "Ця компанія є інспірована, організована і фінансована крайніми антисоветськими чинниками, які завжди змагали до війни між Польщею і Советською Росією"⁹¹. Однозначно справа вбивства у Польщі представника радянської влади автоматично виходила за межі польської внутрішньої політики і в деякій мірі напружувала відносини між радянськими і польськими урядами, які з 1929 року (пакт Літвінова) почали налагоджуватися. Польська держава була

зацікавлена у нормалізації відносин з СРСР, так як прихід до влади в Німеччині нацистів у 1933 році, загострював німецьку проблему в Польщі.

Доказом цього стали намагання польського суду перетворити процес над М.Лемиком з політичного на кримінальний. На запитання адвоката М.Лемика С.Шухевича до нього: "Чи ви знаєте, що багатьох визначних українців розстріляли в УРСР? Чи ви читали про масову смертність на Великій Україні? Чи ви читали, що совети нищать релігію?", - польський суддя наклав вето і не дозволив М.Лемикові на них відповідати⁹².

Провід Крайової Екзекутиви ОУН наказав М.Лемикові вбити радянського консула і здатися у руки поліції, щоб на судовому процесі висвітлити справжню мету акції. Це підтверджують слова Лемика на процесі: "На приказ ОУН я прийшов до консульату з метою вбити представника московської влади, яка силою загарбала українську державу, нищить українську культуру і терором та голодом нищить українську націю".

Часопис "Новий час" від 1 листопада 1933 року інформував, що "зацікавлення розправою велетенське. Деякі журналісти заняли свої місця вже й на три чверті години перед розправою. Представлена не тільки львівська преса, але й часописи з інших міст Польщі, навіть заграничні. Приїхав прес-аташе радянського консульату у Варшаві, Ковальський". Підтвердженням резонансності і важливості акції ОУН по замаху на представника радянської влади є слова представника зовнішньополітичного відомства СРСР, який заявив, що на Західній Україні націоналізм набирає політичної ваги, а націоналістам вже не досить боротьби із Варшавою і вони переключаються на Москву"⁹³.

Найбільш резонансним терористичним актом Організації українських націоналістів на протязі 30-тих років стало вбивство міністра внутрішніх справ Польщі Броніслава Перацького у 1934 році. Ця подія привернула увагу до українського національно-визвольного руху увагу світових урядів та мас-медіа. Провід українських націоналістів виступив із заявою, що Перацького вбили українські революціонери за те, що він здійснював керівництво польською "пацифікацією". Поряд із цією аргументацією існує версія, що якраз перед своєю смертю Б.Перацький повернувся із Західної України де домовлявся із українськими політичними структурами створити український пропольський політичний блок, що визнавав існування польської держави в її

тодішніх кордонах⁹⁴. Хоча на нашу думку, вбивства міністра за “пацифікацію” це тільки привід, а мета ж полягає в ширшому розумінні націоналістами перспектив актуалізації та вирішення української проблеми в системі політичних відносин у Центрально-Східній Європі.

Операція замаху на Б.Перацького була широкомасштабною. У ній був задіяний практично весь Провід Крайової Екзекутиви. Виконавцем атентату став робітник зі Львова Григорій Мацейко, який належав до однієї із бойових п'ятірок КЕ ОУН. 15 червня 1934 року Г.Мацейко пострілами із револьвера вбив Міністра Внутрішніх Справ Польщі, коли той заходив на обідню перерву до приміщення “Товариського клубу” у Варшаві.

У зв'язку з цим, польські державні силові структури провели масові арешти в Західній Україні та Польщі людей, приналежних до ОУН. Хоча безпосереднього виконавця замаху на Перацького не було заарештовано, на лаву підсудних потрапило все керівництво Крайової Екзекутиви ОУН. Ця обставина дивним чином співпала із вилученням чеською контррозвідкою внутрішньої документації ОУН, так званого “Архіву Сеника”, та передачу його польській стороні. Комплекс вище наведених подій призвів до гучного Варшавського (1935 р.) та Львівського (1936 р.) процесів над ОУН, внаслідок чого публічно перед громадськістю на суді постав Провід Крайової Екзекутиви ОУН на чолі із С.Бандерою. Власне, Варшавський судовий процес, окрім демонстрації провалу організаційної структури українських націоналістів у Західній Україні, завдяки своєму резонансу зробив Організацію українських націоналістів відомою для європейського політикуму. Проблема становища українців у Польщі знову набрала міжнародного резонансу. Польське періодичне видання “Kurjer poranny” у зв'язку із цим зауважило, що що завдяки процесу “справа українських націоналістів-терористів несподівано прибрала риси міжнародного скандалу із сенсаційним тлом”⁹⁵.

Варшавська газета «А.В.С», в контексті резонансу варшавського процесу ОУН, закликала “найглибше підійти до справи, бо обставини вказують на існування української справи, що домагається розв'язки – під загрозою занархізування політичного життя Польщі”⁹⁶. Підставою акту обвинувачення українських націоналістів на Варшавському процесі були документи “Архіву Сеника” та зізнання деяких представників Крайової Екзекутиви ОУН⁹⁷.

Таким чином, можна зробити висновок, що практика застосування терористичних методів в процесі реалізації тактики

“перманентної революції”, з одного боку призвели до серйозних внутрішньоорганізаційних втрат в середовищі українських націоналістів, але з іншого, актуалізували українське питання на міжнародній арені.

Аналізуючи діяльність Організації українських націоналістів у першій половині 30-х не варто зводити все до проведення терористичних акцій. Куди важливішим напрямком реалізації тактики “перманентної революції” стала організація масових заходів саботування польської окупаційної влади.

Першою масовою акцією саботажу польської державної влади стала протестаційна акція українських націоналістів влітку – восени 1930 року. Ініційована із сторони Української військової організації, вона базувалася на деструктивних діях нищення польського державного майна та майна польських осадників. Метою даної широкомасштабної акції було задекларувати появу на теренах Західної України нової націоналістичної організації – ОУН.

Підставою для нової акції українських націоналістів, що повинна була загострити українське питання в Польщі, стала масова польська колонізація західноукраїнських земель та українська еміграція до Америки. Польський уряд підтримував такий стан речей і для збільшення виїзду українських селян створював окремі еміграційні установи, а відповідно, польських колоністів заохочував до осадництва у Західній Україні звільненням від податків, безпроцентними позиками. 28 січня 1930 уряд подав до Сейму чотири нові законопроекти у справі військової колонізації українських та білоруських- земель. Згідно нового законопроекту уряд домагався повноважень, щоб із земельного запасу, призначеного на розподіл між селянами, створити новий запас землі для проведення дальшої військової колонізації⁹⁸. В політичному аспекті колоністи в більшості випадків були носіями польського шовінізму й опорою для поліції.

Дані польські заходи розширювали для Організації українських націоналістів сферу революційної діяльності, створювали прецедент для політичного протесту, ускладнювали українсько-польські відносини. Зважаючи на заходи польського уряду, ОУН вирішила провести контракцію, що оформилася, як “саботажна акція”, яка полягала в підпалах садиб польських колоністів, їх складів із збіжжям та господарським реманентом, поряд із цим

націоналісти проводили потужну антипольську пропагандивну акцію на міжнародній арені.

Попри нищення господарського майна польських колоністів удар був спрямований і проти загальнодержавного майна: зрізувались телефонні та телеграфні стовпи, підривались польські поліцейські станиці, відбувалося побиття членів польських шовіністичних військових товариств типу “Стшельця”. “Саботажна акція” ОУН розпочалася з липня 1930 року і тривала до осені цього ж року. Так, для прикладу, у Бережанському повіті Тернопільського воєводства широкого розмаху набрали нищення телефонних та телеграфних стовпів. Про широкомасштабність подібних актів може свідчити той факт, що для їх розслідування було створено спеціальну спільну Рогатинсько-Бережанську комісію⁹⁹.

Саботажна акція стала першою масовою акцією економічного спротиву ОУН польській адміністративній владі. В деяких регіонах саботажі переростали у селянські виступи. Основними об'єктами нападів селян були маєтки польських поміщиків та осадників. Із загальної кількості актів саботажу, вчинених у серпні-вересні на території Східної Галичини, підпали у приватних маєтках поміщиків та осадників становили приблизно 83%.¹⁰⁰ Таким чином, використавши соціально-економічне напруження у західноукраїнському суспільстві, акція Організації українських націоналістів зуміла залучити до антипольських виступів селян та робітників. З іншого боку, саботажні акції націоналістів мали і міжнародний аспект, зовнішньополітичні труднощі, з якими зіткнулися польські урядові кола, спонукали українські угруповання скористатися вигідним моментом і активізувати протидію систематичній антиукраїнській політиці Варшави. На думку відомого дослідника українсько-польських відносин міжвоєнного періоду Михайла Швагуляка: “...Аж ніяк не випадково у розпал антипольської кампанії в Німеччині (літо 1930 р.) над Західною Україною піднялася заграва пожеж.”¹⁰¹.

По суті саботажні акти на Західній Україні у стадії своєї кульмінації частково вийшли з-під впливу ОУН, в них почали брати участь ліворадикальні політичні елементи. Більше того, подекуди траплялися випадки, коли поляки самі підпалювали своє майно, щоб отримувати страхові виплати. Згідно польської урядової статистики диверсії проти державного майна складали не більше 20% від загалу¹⁰². Ще одним аргументом для проведення широкомасштабної протестної акції стали вибори до

польських законодавчих органів, які масовим виступом можна було саботувати. З іншої сторони активність організацій самостійницького характеру повинні були б робити рекламу на виборах політичним структурам правого спектру, а точніше УНДО. Наслідком чого були переговори голови Крайової Екзекутиви ОУН Ю.Головінського з керівництвом УНДО про участь членів ОУН у виборчому списку Українського національно-демократичного об'єднання.

Зрозуміло, що така масштабна акція не могла пройти повз увагу силових структур польської адміністративної влади. Були проведені масові арешти підозрюваних у приналежності до Української військової організації та Організації українських націоналістів¹⁰³.

У вересні 1930 року, в розпал протестної акції, до Львова приїхав начальник східного відділу МВС Польщі Б.Перацький. У зв'язку з цим було проведено масові арешти членів ОУН¹⁰⁴. Саботажна акція ОУН доволі сильно радикалізувала та згрупувала польське населення на західноукраїнських землях. У жовтні 1930 року проходили зібрання польської громадськості на яких лунали заклики посилити антиукраїнську політику польського уряду¹⁰⁵.

Польський міністр внутрішніх справ Складовський заявив 10 січня 1931 року у польському сеймі, що у зв'язку з саботажною акцією українського підпілля літом і восени 1930 року заарештовано 1739 українських громадян, з яких до 10 січня 1931 року 596 звільнено, інших затримано у в'язниці. Подаючи такі дані, Складовський зазначив, що між арештованими є учні гімназій, студенти університетів, учителі, священники, селяни і робітники¹⁰⁶. Представники зарубіжної преси, що перебували в той час на Західній Україні повідомляли в своїх інформаціях, що польська статистика арештів в десять раз занижена.

Аналізуючи архівні матеріали, що базуються на поліцейних повідомленнях про арешти причетних до саботажів та підозрюваних у приналежності до УВО, в Тернопільському воєводстві бачимо, що тільки за два тижні жовтня 1930 року було заарештовано біля 100 чоловік¹⁰⁷.

В жовтні 1930 року після смерті крайового провідника ОУН сотника Юліана Головінського, котрий був одночасно Крайовим провідником УВО, як бойової структури ОУН, - було видано наказ Проводу українських націоналістів про припинення "саботажної

акції". Про це було повідомлено українське громадянство окремою відозвою, опублікованою нелегальним виданням у Краї "Сурма" та в легальних українських часописах за кордоном¹⁰⁸. Зокрема у цих повідомленнях йшлося про мету та бажані наслідки від саботажів: "такий частинний виступ (УВО-ОУН) має на меті організованим способом ширити неспокій у Краї (Західній Україні), паніку між польським населенням, ламати дух польського елемента, врешті викликанням неспокою й анархії, посилювати за кордоном переконання про непевність границь польської держави та її внутрішню несконсолідованість, і маніфестувати протипольські настрої українського населення", - повідомляється в комунікаті ОУН.

"Наша ціль, - йдеться в матеріалах часопису "Розбудова Нації", - досягнена: викликано потрібне моральне враження між українським загалом і між ляхами й чужинцями; завдано ворогові великих моральних та матеріальних втрат. Тому акцію масових саботажів припиняємо"¹⁰⁹.

"Саботажна акція" 1930 року, крім поставлених завдань: втягнути українське населення у боротьбу з польською окупацією та, відповідно, привернути увагу міжнародних чинників до українського питання, викликала логічно різку реакцію із сторони польської адміністративної влади.

В націоналістичних зверненнях, пов'язаних із саботажами, не зустрічаємо завдання викликати націоналістичною акцією потужної польської протиакції. Можемо припустити, що це був би бажаний ефект для Організації українських націоналістів, який би продовжив їхню акцію хоча б руками їх ворогів. Проте реакція силових структур Польської держави на українську саботажну акцію не дозволила у повній мірі реалізувати поставлені цілі.

По-перше, це сталося через масові арешти членів оунівського підпілля та вбивство польською поліцією керівника ОУН у Західній Україні Юліана Головінського, що практично ставило під загрозу існування щойно створеної націоналістичної організації на теренах Західної України.

По-друге, внаслідок протиакції польських силових структур – "пацифікації", державному терору були піддане українське населення Східної Галичини, яке взяло активну участь у саботажах.

По-третє, легальний сектор українського політикуму не підтримав антипольської акції та гостро її засудив, в тому числі і УНДО.

Незважаючи на половинчасті результати саботажної акції та вагомі втрати серед організаційного керівництва ОУН дії українського націоналістичного підпілля створили потужний резонанс невирішеності українського питання на міжнародній арені, по суті чи не єдиний за попередні сім років від засідання Ради Амбасадорів 1923 року.

На закінчення 1930 року припадає кульмінація зацікавлення українським питанням зовнішньо-політичними чинниками. Підтвердженням цьому може бути створення спеціального комітету у Лізі Націй для розгляду становища української національної меншини у Польщі. Резолюція комітету могла загрожувати Польщі санкціями з боку Ліги Націй, а якщо згадати, що в цей час активізувалося і німецьке питання у Польській державі, то дані сепаратистські тенденції української і німецької меншини у II Речі Посполитій могли призвести до несподіваних наслідків.

У ситуації, що склалася, польському уряду необхідно було знайти вихід, бо коли українське питання, ще так-сяк можна було блокувати, то підсиливши ним німецьку проблему у Польщі, уряд Пилсудського попадав би сам у "яму", яку вирив на протязі свого керівництва для національних меншин. Вихід із небезпечного положення було знайдено, ним стали переговори польського уряду із представниками українських легальних партій.

Польський уряд пішов на переговори із Українською Парламентарною Репрезентацією, хоча у більшій мірі домовленості відбувалися із представниками Українського національно-демократичного об'єднання – як наймасовішої і найвпливовішої політичної сили Західної України. На переговорах мова йшла про співпрацю між польським урядом та українським політикумом, налагодження українсько-польських відносин, засудження легальними українськими організаціями українського підпільного екстремізму, що є головним елементом українсько-польської дестабілізації. Натомість польська адміністрація запропонувала фінансові кредити на розвиток культурних та економічних українських структур, що були у сфері впливу українського легального сектора, а точніше УНДО¹¹⁰.

В дисонанс переговорам вийшов відкритий пастирський лист-звернення станіславського єпископа УГКЦ, голови Української народної католицької партії владики Г.Хомишина, який засудив український підпільний революційний рух за саботажі. В цей же час з ініціативи польської сторони було створене українсько-

---

польське товариство по зближенню, завдяки якому вийшло ряд статей польських діячів культури і науки, які засуджували політику Польської держави щодо українців.

Таким чином, створювалося враження поступливості офіційної Польщі в напрямку врегулювання українського питання. З цього ж часу в українському політикумі помічаються тенденції, які пізніше було визначено, як “нормалізація” відносин із польськими державними структурами¹¹¹.

Польський уряд використовував переговори для того, щоб на засіданні Ліги Націй домагатися від “Комітету Трьох” відкласти розглядану ним справу, оскільки вона могла бути мирно полагоджена між українцями та поляками. В подальшому польська сторона добивалася того, щоб з уваги на існуючі переговори українських представників з польськими – Ліга Націй перестала займатися українською проблемою. Дані польські заходи дали бажаний результат. І хоча все ж Ліга Націй вирішила засудити польську політику щодо української національної меншини, та зробила це в такій формі, щоб не зашкодити переговорам українців з польським урядом.

Політикою переговорів польський уряд досягнув двох важливих моментів:

1) нормалізував свої відносини з українським легальним сектором, чим частково повернув українську проблему у внутрішньо-політичну орбіту;

2) вніс розкол в український національно-визвольний рух; протиставивши націоналістів та націонал-демократів. Це сталося через те, що крок українських легальних партій до переговорів з офіційною Польщею гостро засудила і розкритикувала Організація українських націоналістів.

Ставлення ОУН щодо вище наведених подій знайшло своє місце у відозві Проводу ОУН, опублікованій в “Розбудові Нації” від 12.10. 1930 року. У ній йшлося, що: “Останні події на західноукраїнських землях, коли польська влада допустилася нечуваного терору катування та вбивств українського мирного населення виразно показують на схожість методів боротьби, яких вживає Москва та Польща у своєму стремлінні вбити живий організм Української Нації.

Але даремні зусилля ворогів України! Московсько-польські насильства та терор лише скріплюють політичну силу українських народніх мас, сприяють їхній активізації... Вияви українського революціонізму, поруч із тими ускладненнями, в яких перебувають

окупаційні режими, дають підстави передбачити, що недалеко вже той час, коли при відповідних умовах народна революційна стихія, закута в рамки організованості і творчого державницького змісту, знайде вихід у всеукраїнській революції.

Український націоналізм, який народився в огні боротьби за незалежність України, в основу своєї визвольної політики поклав переконання, що всякі розрахунки на підтримку сторонніх чинників у нашій боротьбі проти окупанта не мають ніяких підстав¹¹².

Провівши саботажну акцію, помітно дестабілізувавши ситуацію на Західно-українських землях, українські націоналісти викликали різку відповідь офіційної Польщі, що вилилась у “пацифікацію” українців Східної Галичини. Комплекс цих подій дозволив вивести українське питання із внутрішньополітичної орбіти Польщі на світову політичну арену.

Активна інформаційна політика Організації українських націоналістів щодо висвітлення становища українського населення в Центрі Європи, дозволили познайомити широку громадськість з національно-визвольною боротьбою українців.

“Саботажна” акція ОУН показала, що актуалізувати українське питання на міжнародній арені у 30-ті роки можна лише за допомогою деструктивних дій, що отримують широкий резонанс у світі та засвідчують незгідність українців з окупаційним становищем.

З 1931 по 1933 рік Організація українських націоналістів по суті не проводила масових акцій спрямованих на західноукраїнський загал. В більшій мірі вони тепер зводились до бойових заходів – індивідуального терору та експропріаційних актів. Дані заходи націоналістичного підпілля призводили до втрат серед власного членства, регулярних арештів серед патріотичної молоді, створили імідж ОУН як суто військової, здебільшого терористичної організації. І хоча націоналістична пропаганда у власних періодичних виданнях, брошурах та листівках аргументувала та мотивувала бойові акції ОУН, це не заважало польській пропаганді подавати ОУН на міжнародньому рівні, як суто терористичне угруповання. Сприятливим для цього стало несприйняття західноукраїнськими політичними партіями тактики ОУН, засудження методів її роботи. Така ситуація вимагала від проводу ОУН певних дій спрямованих на ефективнішу діяльність, що дозволить сформувати імідж ОУН, як організації загальноукра-

---

їнській, яка користується масовою підтримкою серед українців Західної України.

На початку 1933 року Крайова Екзекутива ОУН видала наказ утриматися від саботажно-терористичних актів та експропріаційних виступів. Наказ не розповсюджувався на випадки виконання вироків смерті проти провокаторів. Головну ставку вирішено приділити пропагандивно-освітній праці серед української молоді в націоналістичному дусі. Провід ОУН на західноукраїнських землях доручив студентам, членам ОУН, створення серед української молоді товариств під назвою “Студентські гуртки” до яких мають належати студенти яким виповнилося 19 років і не нище як з сьомого класу гімназії, а також студенти в цих роках, які не мали можливості закінчити університетське чи гімназійне навчання. Очолювати “Студентський гурток” мала особа вибрана студентами з подання ОУН. В кожному гуртку мало бути мінімум 10 чоловік¹¹³. Таким чином, на початку 1933 року ОУН постала перед проблемою переосмислення реалізації стратегії “перманентної революції”.

У зв'язку із цим 3 – 6 червня 1933 року в Берліні відбулася Конференція Проводу ОУН з представниками Крайової Екзекутиви. Учасники конференції затвердили нового голову Крайової Екзекутиви ОУН Степана Бандеру та прийняли його проект розвитку організації. У військово-політичній площині проект С.Бандери полягав у відмові від експропріаційних актів та актів індивідуального терору. Доцільними визнано теракти лише проти відомих політичних діячів: “Акти індивідуального терору супроти найвизначніших представників окупаційної влади – це приклад акцій, в яких їхній безпосередній ефект та політично-пропагандивний капітал, як їх наслідок, ми ставимо нарівні...”

Тероризуванням ворога і спрямуванням уваги мас на безпосередню боротьбу створюється стан, який зближає хвилину остаточного зриву¹¹⁴. “Ці революційні акти вдаряють по всяких угодовецьких затіях, викликають в душах мас ворожість і ненависть до окупанта та копають прірву між ним і нами”¹¹⁵. Іншим важливим рішенням, прийнятим на Берлінській конференції, визначено пріоритетність масових акцій бойкоту та пропагандивно-просвітницької праці¹¹⁶.

В результаті роботи конференції було взято до уваги проблеми, українського шкільництва, що склалися на Західній Україні і вирішено провести акцію бойкоту українською шкільною молоддю та батьками школярів польської шкільної системи.

Першим кроком Крайової Екзекутиви ОУН в напрямку реалізації акції всенародного бойкоту польської шкільної системи стало рішення недопустити урочистостей на терені українських шкіл з нагоди святкування 15-річчя повстання поляків. Шкільні урочистості повинні зриватися. Акцію повинні проводити члени “Юнацтва” у порозумінні з керівниками шкіл¹¹⁷.

Шкільна акція 1933 року стала другою після Саботажної акції 1930 року за масштабами, вона була досить вдало розрахована під доволі скрутне положення українського шкільництва, тому до неї вдалося залучити українських вчителів, школярів та їхніх батьків.

Шкільна молодь активно включилася до саботування всього польського у школах¹¹⁸. Найбільше конфліктних ситуацій в контексті націоналістичної акції припало на листопад – грудень 1933 року. Так у повідомленні слідчого відділу польської поліції у Тернополі від 14 грудня 1933 року під заголовком “Виступ дітей українців проти дітей поляків” зазначалося, що українські діти шкільного та нешкільного віку знущаються над дітьми поляків за те, що останні співають польські пісні та розмовляють при них польською мовою¹¹⁹.

Важливе місце у проведенні “Шкільної акції” Організація українських націоналістів відводила відповідній пропаганді через різного роду листівки, брошури в яких закликали школярів та їх батьків бойкотувати польську шкільну систему.

Найпоширенішими листівками виданими Крайовою Екзекутивою ОУН на західноукраїнських землях були “Молоді друзі українські школярі”, “Український народ”, “Українські батьку та мати”. Дані листівки були поширені централізовано по всьому терені діяльності українських націоналістів та видавалися Окружними Екзекутивами на місцях. “Шкільна акція” проходила комплексно: з однієї сторони українські школярі виступали проти викладання предметів на польській мові, вимагали українських вчителів; з іншої – члени ОУН проводили диверсійні заходи щодо шкільного реманенту польських шкіл, знищували польську державну символіку на приміщеннях шкіл, розповсюджували пропагандивний матеріал.

Для прикладу в Тернопільському воєводстві у селі Великі Бірки в кінці жовтня, за даними польської поліції, невідомі вибили вікно у шкільному будинку, забруднили польський герб, залишили на школі напис “Геть з ляцької школи, хай жиє українська

революція”. Поряд із цим було розповсюджено в районі школи листівки¹²⁰.

“Шкільна акція” ОУН проходила протягом трьох місяців і вже на початку 1934 року вона по суті припинилася. У результаті акції проблем шкільництва звичайно вирішено не було, польська шкільна система не змінилася, жодних полегшень на ґрунті української школи не відбулося. Великою мірою, це сталося через те, що хоча українському націоналістичному підпіллю вдалося залучити до акції українських школярів та їхніх батьків, проте дана акція не була підтримана українськими політичними партіями, зокрема правого табору, що переживали в той час нормалізаційні відносини із Польщею. Хоча з іншого боку, виступивши активними борцями за справу української школи, за права українських школярів, Організація українських націоналістів очевидно отримала цілий ряд пропагандивних бонусів.

Акція протесту ОУН проти полонізації українського шкільництва була останньою масовою акцією в контексті реалізації стратегії “перманентної революції” у першій половині 30 – тих років. Очевидно, всі ці акції (саботажна, диверсійна, шкільна, антимонопольна), які були проведені, дали поважні політично-пропагандивні успіхи як на внутрішньополітичній так і зовнішньополітичній арені. Однак їх можна було ефективно проводити там, де була добре побудована організаційна структура. Найбільше не виправдався розрахунок авторів “теорії перманентної революції” на те, що не тільки організаційний апарат, але й революційні гасла та ідеї будуть революціонізувати маси. В цьому проявилася недалекоглядність молодих націоналістичних лідерів. Внаслідок масових арештів керівників Крайової Екзекутиви у 1934 році, не було кому організувати масових виступів і “теорія перманентної революції” виявила свою нежиттєздатність.

Важливим аспектом при дослідженні методів боротьби українських націоналістів у першій половині 30-х років є об’єктивна оцінка співвідношення політичного терору та національно-визвольної боротьби.

Терористичні акти Організації українських націоналістів неоднозначно були сприйняті у світі. Ліга Націй закономірно засуджувала їх, але в той же час робила застереження і польській стороні стосовно національної політики стосовно українців. На думку дослідника історії ОУН Анатолія Кентія, серед української еміграції за океаном події, пов’язані з процесами у

Варшаві та Львові, які пролили світло на масштаби діяльності ОУН, були сприйняті в цілому позитивно. У листі від 16 травня 1936 року до Є. Петрушевича головний редактор україномовного часопису в США "Свобода" Л.Мишуга писав: "Революційна акція на українських землях під Польщею активізувала нашу справу на міжнародному форумі, у світі, і навіть тут, в Америці. Тільки у зв'язку з цією акцією писала американська преса про державницькі змагання нашого народу"¹²¹.

Керівники ОУН розглядали терор як один із засобів підпільної боротьби, що був необхідний у протистоянні із окупаційними режимами. З позиції сьогодення ми не можемо виправдовувати терористичні акти, але, з іншої сторони, ми й сьогодні спостерігаємо, що їх використовують народи, питання національного самовизначення яких на сьогоднішній день не вирішене. Власне, об'єктивний стан окупації українців у міжвоєнний період, який виключав будь-які спроби демократичного вирішення питання української державності, давав їм моральне і політичне право застосовувати терор з метою національного самозбереження.

Протистояння ОУН Польській державі стало вихідною політичною точкою у визначенні тактики українських націоналістів на Західній Україні в I половині 30-х рр. Саме визначення пріоритету військово-політичної боротьби із польським державним режимом поставило організацію поза рамки законодавчого поля Польської держави. Проте саме протистояння українських націоналістів із владою Речіпосполитої стало базовим для актуалізації української проблеми у міжнародних відносинах.

¹ Szczesniak A. Sztaw B. Droga do nikad.–Warszawa, 1973. – S. 11.

² Кедрин І. Польща у 1929 р. // Діло. ч.81 17.01.30. – С. 3

³ Макар Ю. Становище українців у міжвоєнній Польщі // Четвертий Міжнародний конгрес українців: доповіді та повідомлення. Історія, частина II ХХ ст., 1999. – С. 481.

⁴ Розпорядження Тернопільського слідчого управління про спостереження із сторони поліції за діяльністю українських націоналістичних товариств і партій. – ДАТО.– Ф. 275. – Оп. 1. – Спр. 462.– арк.5.

⁵ Stpiezynski W. Polska ktora idzie. – 1929. – S. 13.

⁶ Дмовський Р. Політика Польська і відбудова.– 1926. – С. 37.

⁷ Там само. – С. 121

-
- ⁸ Листування з Долинським повітовим староством про заборону перебування в пограничній смузі Мельнику Андрію, підозрюваному в приналежності до ОУН. – ДАІФО. – Ф. –69. – Оп.1. – Спр. 55.– арк.14.
- ⁹ Інформації повітових управлінь поліції і староств про ОУН в повітах. – ДАТО. – Ф. 275. – Оп. 1. – Спр. 629. – арк.23.
- ¹⁰ Sabotaz Ukrainski. Akcja Pacyfikacyjna. – 1931. – S. 14.
- ¹¹ Книш З. Варшавський процес ОУН. – Т.ІІ. – Торонто: Срібна сурма, 1986. – С. 99.
- ¹² Свідерська Н. Українське питання в політичних доктринах II Речі Посполитої // Наукові записки ТДПУ ім.В.Гнатюка. Серія: історія. – 1999. – С. 166.
- ¹³ Pobog – Malinowski. Najnowsza historia politycna Polski 1864 – 1945, t.z. London, 1967. – С. 462.
- ¹⁴ Суспільна політика польської держави. – 1935. – С. 130.
- ¹⁵ Фелінський М Українці у Відродженій Польщі. – Варшава, 1931.– С. 13.
- ¹⁶ Stpiezynski W. Polska ktora idzie..... – S. 65.
- ¹⁷ Макар Ю. Становище українців у міжвоєнній Польщі...– С. 482
- ¹⁸ Szczesniak A. Sztaw B. Droga do nikad.... – S. 14.
- ¹⁹ Кедрин І. Польща у 1929 р.... – С. 3.
- ²⁰ Алексієвець Л.М. Польща: шляхом відродження державної незалежності. 1918–1939.– Тернопіль: Економічна думка, 2002.– С. 10.
- ²¹ Киричук Ю.А. Терор і тероризм у Західній Україні // Політичний терор і тероризм в Україні ХІХ–ХХ ст. Історичні нариси /Д.В. Архиєрейський, О.Г.Баглан, Г.В. Бикова та ін. Відповід. ред. В.А. Смолій.–К.: Наукова думка, 2002. – С. 556.
- ²² Касьянов Г. Теорії нації і націоналізму: Монографія. – К., 1998. – С. 256.
- ²³ Кентій А.Нарис історії ОУН (1929–1939 рр.) . – К., 1998. – С. 43.
- ²⁴ Мартинець В. По конгресі // Розбудова Нації. – березень–квітень. – чч.3–4. – 1929. – С.10.
- ²⁵ Мартинець В. По конгресі // Розбудова Нації. – січень–лютий. – ч.1–2, 1929. – С. 9.
- ²⁶ Pobog – Malinowski. Najnowsza historia politycna Polski 1864 – 1945,.... – S. 411.
- ²⁷ Симоненко Р. Міжнародне утвердження України // Політика і час. – №12, 1995. – С. 63.
- ²⁸ Мартинець В. Від УВО до ОУН. – Вінніпег, 1949. – С. 163
- ²⁹ Розпорядження Тернопільського слідчого управління про спостереження за діяльністю українських націоналістичних організацій ОУН, УВО. – ДАТО. – Ф. 275. – Оп. 1. – Спр. 596. – арк. 3
- ³⁰ Ребет Л. Світла і тіні ОУН. – Мюнхен, 1964. – С. 10.
- ³¹ Розбудова Нації. – ч.5–6, 1932. – С. 112.

-
- ³² Мартинець В. По конгресі // Розбудова Нації. – березень–квітень. – чч.3–4. – 1929. – С. 5.
- ³³ Кук В. Українська Повстанська Армія та її керівники // Сучасність. – 2002. – №10. – С. 60.
- ³⁴ Інформація слідчого відділу воеводства управління поліції, повітового управління і донесення поліцейських участків про шпійонську діяльність ОУН. – ДАЛО. – Ф. 108. – Оп. 3. – Спр. 779. – арк. 44.
- ³⁵ Лисяк–Рудницький І. Історичні есе. – Т.2. – С. 435.
- ³⁶ Мірчук.П. Нарис історії ОУН (1920–1939).–Т.1. Мюнхен–Лондон–Нью-Йорк, 1968. – С. 132.
- ³⁷ Зайцев О. “Орієнтація на Схід” в українському національно–державному таборі Галичини (1920 – ті рр.) // Четвертий Міжнародний конгрес українців: доповіді та повідомлення. Історія, частина II ХХ ст., 1999. – С. 500.
- ³⁸ Євген Коновалець та його доба. Видання фундації ім. Євгена Коновальця, Мюнхен, 1974. – С. 368.
- ³⁹ Книш З. Становлення ОУН. – К., 1994. – С. 78.
- ⁴⁰ Мартинець В. Від УВО до ОУН... – С. 311.
- ⁴¹ Дейвіс Н. Європа: історія. Київ – Основи, 2000. – С. 1008.
- ⁴² Бойдуник О. Як дійшло до створення Організації українських націоналістів // Євген Коновалець та його доба. Видання фундації ім. Євгена Коновальця. – Мюнхен, 1974. – С. 374.
- ⁴³ Резолютивна частина Варшавського процесу членів ОУН. – ЦДІАУЛ.– Ф. 205. –Оп. 1. – Спр. 3125. – арк. 35.
- ⁴⁴ Розбудова Нації. – 1928. – ч.1–2. – С. 21.
- ⁴⁵ Кедрин І. Сучасне положення українців у Польщі // Діло. – 5.05.1929. – С. 2.
- ⁴⁶ Книш З. Становлення ОУН.... – С. 64.
- ⁴⁷ Мартинець В. Від УВО до ОУН.... – С. 12.
- ⁴⁸ ОУН у світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929–1954 . – 1955. – С. 41.
- ⁴⁹ Центральний Державний Архів Вищих Органів Влади (далі – ЦДАВОВ України) – Фонд 3833 – “Крайовий Провід ОУН на ЗУЗ (1941 – 1947)”. – Оп.2.–Спр. 29. – арк. 7.
- ⁵⁰ Шанковський Л. УПА і підпільна література. – Філадельфія, 1952. – С. 205.
- ⁵¹ На шляху української національної революції // Український націоналіст. – ч.3–4. – березень–квітень. – 1931. – С. 2.
- ⁵² Євген Коновалець та його доба. Видання фундації ім. Євгена Коновальця, Мюнхен, 1974. – С. 368.

-
- ⁵³ Інформації повітових управлінь поліції і староств про ОУН в повітах. – Центральний державний історичний Архів у Львові. (далі – ЦДІАУЛ). – Ф. – 205. .”Прокурор апеляційного суду” – Оп.1 – Спр. 878. – арк. 16.
- ⁵⁴ Інформації повітових управлінь поліції і староств про ОУН в повітах. – ДАТО. – Ф. 231. – Оп. 1. – Спр. 1545. – арк. 1.
- ⁵⁵ Устрій ОУН. –ЦДІАУЛ. – Ф. 205. – Оп. 1. – Спр. 964. – арк. 52.
- ⁵⁶ Ребет Л. Світла і тіні ОУН... – С. 19.
- ⁵⁷ Інформація про діяльність націоналістичної організації у Тернополі за травень 1930–серпень 1933 р. – ЦДІАУЛ. – Ф. – 205. – Оп.1– Спр.119. – арк. 46.
- ⁵⁸ ЦДАВОВ України. – Ф.–3833. – Оп.1. – Спр.59.– арк. 9.
- ⁵⁹ Арешт Ю.Головінського // Діло. – 274.09.1930. – С. 5
- ⁶⁰ ОУН в Гданську. – ДАЛО. – Ф. 108. – Оп. 1. – Спр. 296. – арк. 2.
- ⁶¹ Балеї П. Фронда Степана Бандери в ОУН 1940 року. Причини і наслідки. – Лас Вегас, 1997. – С. 132.
- ⁶² Резолютивна частина Варшавського процесу членів ОУН. – ЦДІАУЛ.– Ф. 205. –Оп. 1. – Спр. 3125. – арк. 12.
- ⁶³ Там само. – арк. 15.
- ⁶⁴ Листування з Долинським повітовим староством про заборону перебування в пограничній смузі Мельнику Андрію, підозрюваному в приналежності до ОУН. – ДАІФО. – Ф. –69. – Оп.1. – Спр. 55.– арк. 8.
- ⁶⁵ Бюлетень крайової ексекютиви ОУН. – ЦДІАУЛ. – Ф. 205. – Оп. 1. – Спр. 999. – арк. 46.
- ⁶⁶ Виписка із організаційного статуту для юнаків і інструкція про військовий вишкіл молоих членів ОУН за 7.06 – 23.06.1931 р. – Державний Архів Львівської Облaсті (далі – ДАЛО). Ф.205. – Оп. 1. – Спр. 964. – арк. 4.
- ⁶⁷ Шумський І. Молодіжний рух в Західній Україні (1920–1939). – Т.: 2002. – С. 141.
- ⁶⁸ Бюлетень для юнаків членів ОУН за січень – грудень 1931 р. – ЦДІАУЛ. – Ф.– 205.– Оп.1.– Спр. 965. – арк. 16.
- ⁶⁹ Інформація про діяльність націоналістичної організації у Тернополі за травень 1930–серпень 1933 р. – ЦДІАУЛ. – Ф. – 205. – Оп.1. – Спр.119. – арк. 10.
- ⁷⁰ Бюлетень для членів ОУН – Юнак. – ЦДІАУЛ. – Ф. 205. – Оп. 1. – Спр. 965. – арк. 10.
- ⁷¹ Інформація про діяльність націоналістичної організації у Тернополі за травень 1930–серпень 1933 р. – ЦДІАУЛ. – Ф. – 205. – Оп.1– Спр.119. – арк. 25.
- ⁷² Розпорядження Тернопільського слідчого управління про спостереження із сторони поліції за діяльністю українських націоналістичних товариств і партій. – ДАТО. – Ф. 231. – Оп. 1. – Спр. 1557. – арк. 8.
- ⁷³ Ребет Л. Світла і тіні ОУН... – С. 17.

-
- ⁷⁴ Інформації повітових управлінь поліції і староств про ОУН в повітах. – ДАТО. – Ф. 275. – Оп. 1. – Спр. 629. – арк. 6.
- ⁷⁵ Іменні списки слідчого відділу воєводського управління поліції на осіб звинувачених в націоналістичній діяльності проти політики польських властей. – ДАТО. – Ф. 231. – Оп. 1. – Спр. 1549. – арк. 22.
- ⁷⁶ ОУН в Гданську. – ДАЛО. – Ф. 108. – Оп. 1. – Спр. 296. – арк. 7.
- ⁷⁷ Андрієвський Д. Політика націоналізму // Розбудова Нації. – липень–серпень. – чч. 7–8. – 1930. – С. 158.
- ⁷⁸ Бюлетень крайової езекутиви ОУН. – ЦДІАУЛ. – Ф. 205. – Оп. 1. – Спр. 999. – арк. 44.
- ⁷⁹ Андрієвський Д. Обставини 30–х років і Провід українських націоналістів. 3б мат. Євген Коновалець та його доба. – Мюнхен, 1974. – С. 617.
- ⁸⁰ Ребет Л. Світла і тіні ОУН.... – С. 39.
- ⁸¹ Революційна тактика українського націоналізму // Розбудова Нації. – 1930. – ч.1–2. – С. 109.
- ⁸² Програма виховання в Організації українських націоналістів // Розбудова Нації. – жовтень–листопад. чч.10–11. – 1929. – С. 350.
- ⁸³ Революційна тактика українського націоналізму // Розбудова Нації. – 1930. – ч.1–2. – С. 108.
- ⁸⁴ Програма виховання в Організації українських націоналістів // Розбудова Нації. – жовтень–листопад. чч.10–11. – 1929. – С. 351.
- ⁸⁵ Трагедія та її епілог// Мета. –ч.9.–1933. – С.2
- ⁸⁶ Іменні списки слідчого відділу воєводського управління поліції на осіб звинувачених в націоналістичній діяльності проти політики польських властей. – ДАТО. – Ф. 231. – Оп. 1. – Спр. 1601. – арк. 4.
- ⁸⁷ Бюлетень крайової езекутиви ОУН. – ЦДІАУЛ. – Ф. 205. – Оп. 1. – Спр. 999. – арк. 53.
- ⁸⁸ Резолютивна частина Варшавського процесу членів ОУН. – ЦДІАУЛ.– Ф. 205. –Оп. 1. – Спр. 3125. – арк. 22.
- ⁸⁹ Політична розправа проти селян з Вербіжжя // Народна справа – Ч.8.– 1930. – С. 3.
- ⁹⁰ Книш З. Варшавський процес ОУН. – Торонто: Срібна сурма. –Т.1. – 1986. – С. 256.
- ⁹¹ Розпорядження Тернопільського слідчого управління про спостереження із сторони поліції за діяльністю українських націоналістичних товариств і партій. – ДАТО.– Ф. 275. – Оп. 1. – Спр. 462.– арк. 14.
- ⁹² Інформації повітових управлінь поліції і донесення повітових староств тернопільського воєводства про політичний та націоналістичний рух серед українського населення у воєводстві. – ДАТО. – Ф. 274. – Оп. 4. – Спр. 198. – арк. 22.

-
- ⁹³ Відгуки Городка і шибениць // Новий час. – ч.25. – 1933. – С. 2.
- ⁹⁴ М.К–ий. Справа Перацького в насвітленні польських авторів // Ми і світ.–ч.212. – 1979. – С. 38.
- ⁹⁵ V.Bonchkovskij. D–r Zaunis–Tubelis–Konovalec // Kurjer poranny.–1935. – С. 5.
- ⁹⁶ Ревізії та арештування серед українців у Кракові // Діло. – ч.157. – 1934. – С. 3.
- ⁹⁷ Український політичний рух у Чортківському повіті. – ЦДІАУЛ.– Ф. 205. – Оп. 1. – Спр. 1089. – арк. 23.
- ⁹⁸ Кедрин І. Польща у 1929 р. // Діло. ч.81 17.01.30. – С. 3.
- ⁹⁹ Інформації повітових управлінь поліції і староств про ОУН в повітах. – ДАТО. – Ф. 231. – Оп. 1. – Спр. 1545. – арк. 8.
- ¹⁰⁰ Sabotaz Ukrainski. Акція Расуфікасуїна... – S. 11.
- ¹⁰¹ Швагуляк М. Суспільно–політична ситуація у Західній Україні на початку 30 – х років ХХ ст. // Записки наукового товариства імені Т.Шевченка. – Львів – 1991. – С. 115.
- ¹⁰² Конфісковані бюлетні Крайової Організації українських націоналістів Західної України. – ДАЛО. – Ф. 121. – Оп. 3. – Спр. 600. – арк. 2.
- ¹⁰³ Численні арештування у Львові // Народна справа. – 1930. – ч. 37. – С. 2.
- ¹⁰⁴ Хроніка // Розбудова Нації. – ч.9-10, 1930. – С. 248.
- ¹⁰⁵ Там само. – С. 248.
- ¹⁰⁶ Sabotaz Ukrainski. Акція Расуфікасуїна... – S. 15.
- ¹⁰⁷ Відомості Тернопільського Воєводського управління про осіб заарештованих за приналежність до УВО – ДАТО. – Ф. 231. – Оп. 1. – Спр. 1369. – арк. 4.
- ¹⁰⁸ На вічну ганьбу Польщі, твердині варварства у Європі. Видання Проводу українських націоналістів. – Прага, 1931. – С. 46.
- ¹⁰⁹ Хроніка // Розбудова Нації – ч. 9–10, 1930. – С. 248.
- ¹¹⁰ Швагуляк М. Національно–політична діяльність Дмитра Паліїва у міжвоєнний період // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Інститут українознавства ім.І. Крип'якевича НАНУ. Вип.7. – Львів, 2000. – С. 422.
- ¹¹¹ Гетьманчук М. Українське питання в радянсько–польських відносинах 1920 – 1939. – Львів: “Світ”, 1998. – С. 235.
- ¹¹² Відозва Проводу ОУН // Розбудова Нації.– ч. 10–11.– 1930. – С. 355.
- ¹¹³ Інформації повітових управлінь поліції і староств про ОУН в повітах ДАТО. – Ф. 276. – Оп. 1. – Спр. 706. – арк. 5.
- ¹¹⁴ Бюлетень крайової езекутиви ОУН. – ЦДІАУЛ. – Ф. 205. – Оп. 1. – Спр. 999. – арк. 46.
- ¹¹⁵ Бюлетень Крайової Езекутиви ОУН на ЗУЗ. Липень–серпень.–1932. – С. 11.
- ¹¹⁶ Бюлетень для членів ОУН – Юнак. – ЦДІАУЛ. – Ф. 205. – Оп. 1. – Спр. 965. – арк. 5.

---

¹¹⁷ Інформації повітових управлінь поліції і староств про ОУН в повітах ДАТО. –Ф. 275. – Оп. 1. – Спр. 700. – арк. 25.

¹¹⁸ Іменні списки слідчого відділу воєводського управління поліції на осіб звинувачених в націоналістичній діяльності проти політики польських властей. – ЦДІАУЛ.– Ф. 205. – Оп. 1. – Спр. 1047. – арк. 4.

¹¹⁹ Володимир Роговський і товариші – державна зрада, виступи проти громадських порядків. – ЦДІАУЛ.– Ф. 205. – Оп. 1. – Спр. 1039. – арк. 30.

¹²⁰ Донесення прокурорів окружних судів про слідство і відкриття кримінальних справ проти осіб звинувачених в належності до ОУН та УНДО і діях направлених проти польської буржуазної держави. – ЦДІАУЛ. – Ф. 205. – Оп. 1. – Спр. 967. – арк. 91.

¹²¹ Кентій А.Нарис історії ОУН (1929–1939 рр.)... – С. 56.